

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Rituály jako rudimenty magického myšlení

Rituals as a Rudimentary Product of Magical Thinking

Tereza Trčková

Vedoucí práce: PhDr. Hana Valentová

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie a speciální pedagogika

2016

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Rituály jako rudimenty magického myšlení“ vypracovala pod vedením vedoucího samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 22. 6. 2016

.....
Tereza Trčková

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala vedoucí své práce, PhDr. Haně Valentové za její podnětné připomínky, odborné rady a ochotné vedení bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat svým blízkých za podporu a trpělivost během studia a psaní této práce.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá magickým myšlením v dospělosti. Jejím záměrem je zmapovat konkrétní projevy magického myšlení v období dospělosti a porovnat je s magickým myšlením v dětství, dále se zaměřuje na souvislost magického myšlení s religiozitou a typem vzděláním. Pro výzkumný záměr byla použita metodologie kvalitativního výzkumu a ke sběru dat byl využit polostrukturovaný rozhovor.

Klíčová slova

Magické myšlení, rituály, náboženství, intuice, zvládací strategie

Abstract

The bachelor thesis focuses on magical thinking in the age of adulthood. The primary aim is to discover and define the particular manifestations of the magical thinking in adulthood and compare them with magical thinking in childhood. A further aim is to find a link between magical thinking and religion, and between magical thinking and field of education of participants. Research methodologies include qualitative field research accompanied by semi-structured interviews.

Keywords

Magical thinking, rituals, religion, intuition, coping strategy

OBSAH

1.	Úvod.....	1
2.	Teoretická část	2
2.1.	Definice magického myšlení	2
2.2.	„Iracionální“ nebo intuitivní myšlení?	3
2.3.	Struktura magického myšlení	4
2.3.1.	Formy	4
2.3.2.	Produkty	5
2.4.	Fylogeneze magického myšlení	7
2.4.1.	Přírodní národy	8
2.5.	Magické myšlení v dětství.....	12
2.6.	Magické myšlení v dospělosti	15
2.6.1.	Vliv kultury a vzdělání.....	15
2.7.	Aktivace magického myšlení	17
2.7.1.	Strach a úzkost	18
2.7.2.	Stres	19
2.8.	Souvislost s religiozitou	20
2.9.	Rituály jako rudimenty magického myšlení.....	25
2.9.1.	„Ritualizované chování“	26
2.10.	Funkce magického myšlení	28
3.	Praktická část	30
3.1.	Představení a cíl výzkumu.....	30
3.2.	Problematika měření magického myšlení	30
3.3.	Kvalitativní výzkum	31
3.4.	Skupina respondentů	32
3.5.	Výzkumné otázky.....	32
3.6.	Metoda sběru dat	32
3.7.	Interpretace výsledků výzkumu.....	36
4.	Diskuze.....	57
5.	Závěr	63
6.	Seznam použitých zdrojů	64
6.1.	Literatura.....	64

6.2. Články a rozhovory.....	65
7. Seznam příloh.....	67
7.1. Přepis rozhovorů.....	67

1. ÚVOD

Magické myšlení (dále jen MM) je typické zejména pro dětský věk a právě v tomto období je MM věnována pozornost, nicméně MM přetrvává do dospělosti. Cílem této práce je zjistit, jak se MM projevuje v dospělosti a v jakých situacích se objevuje. Mým záměrem je také zjistit, jaká je souvislost MM a náboženství a zda má na MM vliv vzdělání.

V teoretické části vycházím z definic MM, zabývám se tím, jak se na MM dívají různí autoři a snažím se popsat základní strukturu MM, tedy jeho formy a konkrétní projevy. Dále se zaměřuji na historický vývoj MM v souvislosti s myšlením přírodních národů a souvislost MM v dětství a v dospělosti s ohledem na vliv kultury. Významné poznatky o MM v dospělosti pocházejí z antropologických výzkumů přírodních národů, a proto se v práci také zabývám srovnáním myšlení dnešní moderní západní společnosti a myšlení přírodních kmenů, jelikož v těchto výzkumem můžeme vidět konkrétní formy a principy MM. Mou hlavní inspirací a východiskem pro výzkumnou část práce je kniha *Myšlení přírodních národů* (Lévy-Bruhl, 1999).

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. DEFINICE MAGICKÉHO MYŠLENÍ

Psychologický slovník (Hartl, Hartlová, 2015) definuje MM jako „myšlení archaické, nejčastěji u dětí a primitivních etnických skupin, založené na fantazii a víře v nereálné možnosti. Projevuje se vírou v zázračné léčitele, amulety, fetiše, maskoty, talismany a přetrvává v pověrách a snářích.“

Jiný psychologický slovník charakterizuje MM jako „primitivní kognitivní proces založený na iluzi, že myšlenky nebo rituály mohou ovlivnit události, vyplnit přání, případně zahnat ďábla. Původně vyskytující se v raném dětství a projevující se pověrami, sny, fantaziemi, obsesivními myšlenkami, rituálním jednáním, stejně tak vírou některých schizofrenních pacientů, že mohou prostřednictvím sil myšlenek zabít nepřítele nebo napravit špatnosti ve světě“ (Corsini, 2002; s. 562).

Třetí a poslední definice, kterou zde uvádím, charakterizuje MM jako „kognitivní intuice nebo přesvědčení o existenci nepozorovatelných sil, které překračují obvyklé hranice mezi mentální (symbolickou) a fyzickou realitou“ (Nemeroff, Rozin, 2000).

První dvě definice označují MM jako „primitivní“ formu myšlení, která se vyskytuje hlavně v dětství. Jako projev MM považují víru v něco „nereálného“, tedy něco, co není možné a skutečné v reálném světě, který pozorujeme kolem sebe. Je v nich kladen důraz na **víru v sílu myšlenky** nebo **víru v sílu a moc nadpřirozených bytostí**. V souhrnu se tedy na MM můžeme dívat buď jak na 1) chybné myšlení (deficit v myšlení), nebo 2) intuitivní myšlení.

Pokud bychom se podívali na MM z pohledu kognitivní psychologie (MM jako kognitivní proces), tak bychom považovali MM za určitý deficit v myšlení („kognitivní proces založený na iluzi a víře v nereálné možnosti“). V terminologii kognitivní psychologie by zřejmě MM souviselo s chybným způsobem usuzování, založeným na nereálných (chybných) příčinných vztazích. Pokud je to ale nějaká

nedostatečnost nezralého myšlení, proč se udržuje v myšlení dospělého člověka? Na tuto otázku se budu snažit odpovědět v této práci.

2.2. „IRACIONÁLNÍ“ NEBO INTUITIVNÍ MYŠLENÍ?

Charakterizovat MM jako určitý druh myšlení nutně přináší otázku, jaké myšlení stojí na opačném pólu. Z výše zmíněných definic vyplývá, že MM je iracionální, tudíž se jako protiklad MM nabízí myšlení racionální, tedy myšlení založené na rozumu. Rozum je komplikovaný fenomén, jehož rozbor by byl nad rámec této práce, nicméně podle Nakonečného je rozum organizovaný systém vědomostí – vycházející z věd, jako je matematika, fyzika nebo chemie (Nakonečný, 2011). Rozumové (racionální) myšlení tedy vychází ze získaných vědomostí. S racionálním myšlením úzce souvisí myšlení logické, které je považováno za vývojově vyšší formu myšlení a váže se ke správnému usuzování podle zákonů formální logiky. Podle slovníku znamená logické – „založené na bezchybných rozumových operacích“ (Hartl, Hartlová, 2015). V kontrastu s logickým myšlením stojí myšlení prelogické či paralogické, které je považováno za myšlení „primitivní“. Myšlení se řídí ale individuální zkušeností, tudíž myšlení nemusí být nutně jen logické, ale může být zároveň iracionální, nelogické nebo magické.

Výše zmíněné poznatky ukazují, že se myšlení může opírat o naučené vědomosti nebo vycházet z individuální (intuitivní) zkušenosti. V této práci se přikláním k názoru, že MM je „přirozený a intuitivní způsob myšlení“ (Nemeroff, Rozin, 2000). Myšlení intuitivní znamená, když se „jednotlivé články procesu myšlení dostávají pod práh vědomí a jeho závěry se pak objevují náhle, jako nápad nebo vnuknutí“ (Hartl, Hartlová, 2015). „Intuitivní myšlení je spíše obrazové, symbolické a celostní.“ Protikladem intuitivního myšlení je považováno myšlení diskurzivní – „plně vědomé, spíše abstraktní, pojmové a analytické“ (Nakonečný, 2011). Intuitivní myšlení je spíš implicitní a vychází z individuální zkušenosti a myšlení racionální je explicitní a vědomé.

2.3. STRUKTURA MAGICKÉHO MYŠLENÍ

Za účelem lepšího pochopení projevů MM předpokládám, že MM je kognitivní proces, který se řídí určitými principy, které dělím na formy a produkty.

2.3.1. FORMY

MM se vyznačuje odlišným chápáním reality, kde tuto realitu bychom mohli nazvat magickým světem. Podle Nakonečného je magický svět „svět proměn, kde věci ještě nevykrystalizovaly a nemají jednoznačný tvar, jak u fyzických předmětů, tak u duševních.“ Neexistují dle něj ostré hranice mezi „oduševnělým a neoduševnělým, fyzickým a psychickým, přirozeným a nadpřirozeným“. Proměna lidí ve zvířata a bohů v člověka je častým tématem v legendách a mýtech všech národů. V magickém světě chybí fenoménům identita (v nynějším světě je věc identická se sebou samou, ale u „primitivů“ se např. může člověk měnit ve zvíře) a vnější svět, který je v podstatě viditelný důkaz reálných věcí, v magickém světě neznamena nic. Tento svět je zabydlen nadpřirozenými silami a fenomény, „které s neviditelnými věcmi a silami tvoří jednotu – to potvrzuje existence alchymie na Západě i na Východě“. V MM má psychika specifickou úlohu. V magickém světě se věci proměňují, „transcendentují sebe samy“, tj. nejsou tím, čím se jeví – symboly jsou podstatou věcí. V magickém světě neplatí principy poznávání, které platí v našem světě, např. princip kauzality je nahrazen principem podobnosti (podobné věci jsou ve vzájemném vztahu). „V magickém světě vše směřuje k určitému cíli a celý svět je obsažen v člověku, takže poznání je v podstatě sebepoznání“ (Nakonečný, 2011, s. 315).

Frazer popsal dva principy myšlení, na kterých je založena magie a to: homeopatická a kontaktní magie. Homeopatická je založena na zákonu podobnosti, tj. že věci, které se navzájem podobají, jsou stejné, výsledek je tedy podobný své příčině. Kontaktní magie je založena na zákonu doteku - věci, které byly jednou ve vzájemném styku, zůstávají v něm vždy (Frazer, 1994; s. 19). Logickým základem kontaktní magie, podobně jako magie homeopatické, je tedy **chybná asociace představ**. Zvířatům se často přisuzují vlastnosti či schopnosti, které by se hodily

člověku, a homeopatická či imitativní magie hledá různé způsoby, jak tyto vlastnosti a schopnosti lidským bytostem předat (Frazer, 1994; s. 34). Magické obřady (lovecké tance před lovem) jsou v podstatě založeny na homeopatickým principu. Existuje také **magie prevenční**, která zahrnuje nošení amuletů a talismanů (Linhart, 1996).

Dále Frazer rozlišuje magii, která se řídí pozitivními návody (kouzla) a magii, která se řídí návody negativními, to jest zákazy (tabu). Magie říká nejen to, co máte dělat, ale i to, čeho se vyvarovat. **Pozitivní magie** říká: „*Toto udělej, aby se se to a to mohlo stát*“. **Negativní magie** čili **tabu** říká: „*Toto udělej, aby se to a to nemohlo stát*“. Cílem pozitivní magie je vyvolat žádoucí výsledek; cílem negativní magie (tabu) je zabránit nežádoucímu výsledku (Frazer, 1994). Podle Freuda vlastní zdroje tabu „vyvěrají tam, kde vznikají nejprimitivnější a současně nejstálější lidské pudy, z bázně před působením démonických sil.“ Tabu bylo původně zpředmětněnou obavou před démonickou mocí, která se skrývala v tabuizovaném předmětu, jež zakazuje tuto moc dráždit. Freud připodobňuje tabu k nutkavé neuróze. „Jednou se objevily a nepřekonatelná úzkost si vynucuje jejich dodržování.“ Vnější pohrůžka trestem je zbytečná, protože existuje **vnitřní jistota**. Hlavním a ústředním zákazem u neurózy je stejně jako u tabu zákaz dotyku (i myšlenkového dotyku) (Freud, 1997; s. 33-36).

Zvláštní formou MM je také víra v synchronicitu. Ta říká, že všechno souvisí se vším – „jak nahoře, tak dole“. Z toho vychází hlavně astrologie, která předpokládá souvislost mezi pohyby hvězd a planet s osudy lidí na zemi.

2.3.2. PRODUKTY

Zde se zaměřím na to, jak se MM projevuje, tedy na konkrétní produkty MM, nebudu se zde ale zabývat celou škálou projevů MM ve společnosti z důvodu rozsahu této práce.

Jako první zmíním **pověru** - „přesvědčení, které bez respektování přírodních zákonů, ale na podkladě víry v neexistující bytosti nebo zákonitosti věří v možnosti vzniku nebo zániku některých jevů a podle toho uvádí v chod určitá jednání“ (Vondráček, Holub; 1993). Například pověry denního života. Číselné

pověry považující 7,13 nebo vůbec lichá čísla za nešťastná. Někdy se čísla 7 a 13 považují za šťastná. Štěstí přináší, když narazíme na kominíka, doporučuje se, aby byl po pravé straně, a oťreme-li se o něho ukazovákem levé ruky. Budoucnost lze zjistit počítáním knoflíků. Odtrháváním lístků kopretiny zjistíme, zda nás partner miluje. Vidíme, že pověra má svůj řád a pravidla, jak co učinit, aby se to a to stalo. Nebo nějakým způsobem předvídá budoucnost, ukazuje „skryté“ a lidé pověry vyhledávají účelově. Lidé se ptají, zda budou mít úspěch, nebo nebudou. Freud považoval pověru za jev podobný úzkosti a snu – chápal ji jako „psychologickou provizorii“ (Freud, 1997).

Dalším produktem MM jsou například ordálie (boží soudy) nebo uhranutí. „Ordálie byly všechny praktiky, díky kterým bylo vyzýváno božstvo, za předpokladu boje dobra zla“ (Vondráček, Holub; 1993). Uhranutí je víra, že někteří jedinci mají moc uškodit druhému pouze pomocí pohledu.

Důležitým produktem MM, se kterým pracuji v tomto výzkumu, je **znamení**. Jde o všímavost k určitým prvkům ve svém okolí, kterým je dáván větší význam než ostatním. Mohou být vnímány jako něco, co tam je právě kvůli nim a „chce“ jim něco „ukázat nebo sdělit“. Např. spadnutí obrazu, které může signalizovat, že se něco významného stalo. Ke znamením se vrátím v části zabývající se myšlením primitivních národů.

Talismany či amulety jsou běžným produktem MM. Jsou to předměty, které člověk nosí u sebe za specifickým účelem, který může mít různé důvody. Plní účel určité jistoty a pomoci. „Západní kmeny na Britské Nové Guineji užívají amuletu, který má lovcům pomáhat při lovu oštěpem na dugonga či želvu“ (Frazer, 1994; s. 24).

Podstatným produktem MM v této práci jsou **rituály**. Těm věnuji samostatnou část na konci teoretické části a následně ve výzkumné části.

2.4. FYLOGENEZE MAGICKÉHO MYŠLENÍ

Pokládám za důležité podívat se na vývoj psychiky z hlediska historického vývoje společnosti, jelikož pohled na magii a s tím související MM se v dějinách lidstva měnil. Ontogeneze psychiky má určité věkové zvláštnosti jak pro období dětství, tak pro období dospělosti a ontogeneze psychiky úzce souvisí s fylogenezí psychiky (tedy historickým vývojem).

Podle Frazera je magie „primitivnější a ranější fází lidského myšlení“ (Frazer, 1994;s. 55). Podobně prof. Milan Nakonečný označuje MM jako „praformu myšlení, neprávem označovanou za méněcennou“ (Nakonečný, 2011, s. 315). MM je prapůvodní myšlení, kdy člověk ještě žil v bezprostředním vztahu s přírodou, kdy řešil otázky sexu, lovu a boje. Myšlení se ale vyvíjelo a zdokonalovalo. Postupně se tak vytvořily kategorie, vznikl pojem účelu, kauzality a vztahu. Původní MM vycházelo hlavně z afektu strachu a přání a zřídka vycházelo ze zkušenosti a pozorování. Bylo tedy katathymní, tj. psychické obsahy byly přetvářeny afektem (Vondráček, Holub, 1993). MM tedy pravděpodobně stálo na počátku vývoje lidského myšlení.

Podle Nakonečného se magie vyvíjela v čase – dnešní doba je odlišná od středověku v tom, že středověk měl duchovní atmosféru, nicméně i dnešní doba v sobě skrývá mnoho iracionálních prvků. Středověk měl k magii blíže, vyznačoval se vypjatou vírou (Nakonečný, 1995). Lze předpokládat rozdíl v tom, jak se magie projevuje dnes a jak se projevovala v minulosti. Magie je určitá antropologická konstanta, která teprve čeká na probuzení a zároveň spontánně vystupuje v dětství, ale i u dospělých lidí. Jak uvádí Nakonečný - teprve životní praxe, zejména práce, její organizace, diferencování sociálních vztahů a rozšiřování komunikace mezi lidmi vedlo k postupnému překonávání magického pojetí světa (Nakonečný, 2011; s. 315-316). Dříve každý věřil v magii a svět byl plný magických proměn. Například ve starém Řecku věřili, že věštcí mohou předpovědět budoucnost a že oběti bohům přinesou úrodu a počasí. Dnes věda dokázala vysvětlit podstatnou část fyzického světa, na který dříve bylo nahlíženo skrz magii. V moderním civilizovaném světě je MM vytlačováno z přírody a převedeno do umění,

náboženství a imaginace, kde nalézají své útočiště. Pozůstatky MM však dosud zůstávají v našich životech (Subbotsky, 2004).

Důležitou roli ve vývoji MM sehrálo také náboženství. Podle Freuda se historický vývoj názorů lidstva na svět vyvíjel od animistické fáze (magické) k náboženské a dále pak k vědecké. Animistické období funguje na základě tzv. **všemohoucnosti myšlenek**, které se vztahují k bohům (lze ovlivňovat bohy skrze své přání), vychází z psychologické teorie a obsahuje předpoklady, na nichž se později náboženství vytvářejí. Ve vědeckém světonázoru se všemohoucnost neuplatňuje, podle Freuda člověk „přiznal svou malost a rezignovaně se podrobil smrti.“ Nicméně část primitivní víry ve vlastní všemohoucnost tu stále je (Freud, 1997; s. 84). Také Frazer tvrdí, že člověk v touze podmanit si běh přírody postoupil od magických praktik k náboženským principům, kdy uznal sílu nadřazených sil. „Bystřejší hlavy musely časem pochopit, že magické obřady a zařikání nemají ve skutečnosti žádný vliv na výsledky, který měly vyvolat“ (Frazer, 1994; s. 55). Člověk učinil pokrok v obecném poznání člověka. Je pravda, že většina situací, které přijímal za své, byla již překonána dějinami. Nicméně tyto situace nezmizely beze stop - přispěly k tomu, že jsme dnes tím, čím jsme, jsou tedy součástí našich vlastních dějin. Vývoj náboženského myšlení jde od animismu (každý strom má duši) přes polyteismus (každý les má svého boha) až po monoteismus (celý svět má jednoho boha). Frazer tvrdí, že náboženství vzniklo, když se začalo pochybovat o praktických výsledcích magie, nicméně otázkou zůstává, proč se magie udržela (Frazer, 1994).

Stejně jako náboženství a magický věk u dětí, tak i myšlení primitivních národů (přírodně žijícím národů) nám může lépe objasnit podstatu a účel MM, neboť právě u „primitivů“ je MM významnou součástí jejich myšlení. Nicméně bychom měli být opatrní při ztotožňování výrazů „magické“ a „primitivní“. Jak uvidíme dále, magické neznamena jen primitivní. Lze usuzovat, že tento typ myšlení je velmi zásadní, jelikož je spojnicí a společným základem národů, prapůvodní styl myšlení – je to tedy druh myšlení, který by měl být **univerzální**, což je důležitý poznatek pro tuto práci.

2.4.1. PŘÍRODNÍ NÁRODY

Z původně zmíněných definic MM často zaznívá termín „primitivní“ myšlení. Proto bych se zde ráda blíže zaměřila na to, jak vysvětlují „primitivní“ myšlení antropologové. Lévy-Bruhl ve svém díle *Myšlení přírodních národů* (1999) vysvětluje, jak se myšlení člověka „primitivního“ liší od toho „našeho“. Rozdíl vidí především v myšlenkových návycích, které jsou funkční v prostředí, ve kterém se člověk pohybuje. Když se člověk „primitivní“ setká s něčím, co ho zneklidňuje nebo mu nahání hrůzu, neaktivuje stejné způsoby myšlení jako my, ale hned se ubírá jinými cestami. Pro naše myšlení jsou typické **diskurzivní operace** (logicko-deduktivní usuzování), které se v myšlení „primitivního“ člověka neobjevují. Zaměřím se zde na některé rozdíly, které pokládám za důležité s ohledem na záměr této práce.

Za prvé je to nezájem člověka „primitivního“ o druhotné příčiny (Lévy-Bruhl, 1999). Nepokládá za důležité hledat **kauzální spojení**, ale okamžitě nalézá vysvětlení v nějaké tajemné síle. Náhoda pro něj neexistuje (za vším vidí skryté síly). Jeho pozornost je zaměřena na mystický význam všeho, co jej upoutá. Co se neobvyklých jevů týče, brzy rozpozná **projevy skrytých sil** (duchů, duší mrtvých, magických vlivů) a není „nikterak zaskočen – zpravidla si je vykládá jako znamení zvěstující velká neštěstí.“ Podle Lévyho-Bruhla toto myšlení lze považovat za „předlogické“. Naše myšlení se skládá z nekonečného počtu indukcí ve srovnání s primitivou, které zahrnují spíše bezprostřední data. Navíc není myšlení člověka „primitivního“ na rozdíl od našeho zaměřeno na poznání. Jeho představy jsou převážně **citové povahy**. Kouzelníci jakoby stále čekali na příležitost, jak někomu uškodit, a proto chtějí předem eliminovat kouzla, které by jiný kouzelník mohl použít proti nim v budoucnu. Na kouzelnících závisí, jak dlouho bude člověk žít, nehody, které ho za život potkají, a s tím souvisí množství rozličných amuletů, talismanů, zaříkávacích úkonů, jimiž se lidé snaží chránit proti případným kouzlům. S tím souvisí odlišné vnímání času a prostoru – „primitivní“ člověk hledá příčinu nebo následek v neviditelném světě – existují pro něho tedy světy dva. My pojímáme svět jako homogenní (Lévy-Bruhl, 1996, str. 62). Záleží tedy na tom, jak chápeme prostor kolem sebe a z toho pak vychází to, jakým směrem se bude naše myšlení ubírat.

Dalším důležitým prvkem jsou **znamení** neboli spontánní prozření. Hlas určitého ptáka ukazuje příznivý či nepříznivý význam a „primitivní“ člověk si ho uvědomí ihned, jak jej zaslechne. Znamení jsou tedy něčím vnějším. My však chápeme řád přírody jako pevně daný a na to spoléháme. Vyházíme z determinismu - **řetězce příčin a následků**. Nicméně tyto posloupnosti často bývají dlouhé a složité a naše schopnost rozumového předvídání je velice omezena, snadno tedy člověk může sklouznout k představě, že jakási nám přátelsky nakloněná síla nám odhalí budoucnost. Frazer to nazývá vlídným gestem, uspokojující naši nedočkavou zvědavost. Budoucnost tedy neovlivní. Znamení jsou předzvěstmi věcí budoucích. Když člověk primitivní zpozoruje příznivé znamení, je za to vděčný. Povzbudí ho to, posílí a **ujistí o úspěchu**. Vyvine veškeré úsilí a často skutečně uspěje. Co se týká nepříznivého znamení, často upustí od svých záměrů, upozorní ho tedy na nebezpečí. Eliade (2006; s. 22) dodává, že znamení má svůj účel - zavede konec relativnosti a zmatenosti. Člověk podle něho žádá o znamení, které by ukončilo **napětí vyvolané relativitou a úzkost pocházející z dezorientace**, tj. které by mu mohlo umožnit jakýsi opěrný bod.

Další důležitou složkou jsou **metody věštění**. Už víme, že život jedince neustále závisí na příznivých a nepříznivých vlivech, které na něho působí. Má potřebu vědět, zda nadpřirozené bytosti jsou mu nakloněny přátelsky a může přistoupit k činu, v opačném případě ustoupit od záměru. Věštby mají tedy funkci uspokojit potřebu nechat se vést a cítit se v bezpečí. K tomu slouží otázky a modlitby určené právě těmto nadpřirozeným silám.

Další složka myšlení člověka primitivního je **nadpřirozený výklad nehod a neštěstí**. Za neúspěchy může čarodějnictví, které zapříčinilo porušení posvátného ustanovení či tabu. Pokud za nehodu nemůže porušení ustanovení, obrátí se domorodec k věštění a dle toho se následně řídí (Levý-Bruhl, 1999).

Je však důležité poznamenat, že primitivové se pohybují v prostředí, jenž neodpovídá našemu – žijí v bezprostředním vztahu s přírodou. Lévy-Bruhl uvádí, že rozdíl mezi myšlením člověka primitivního a tím, jak uvažují běloši, je hluboce rozdílný. Podobají se pouze při uplatnění bezprostřední **intuice**, okamžité pochopení, tj. okamžitá interpretace vnímané skutečnosti (např. čtení pocitů

z tváře). Tvrdí, že jakmile vstoupí do hry intelekt, rozdíly mezi oběma způsoby myšlení rázem vyniknou (Lévy-Bruhl, 1999). Můžeme se tedy domnívat, že tento druh myšlení je všem společný a je to něco, co se objeví jako první, nicméně my jej hned přetvoříme do jiné podoby uvažování.

Freudův animistický způsob myšlení vychází z potřeby zmocnit se světa, ovládnout lidi, zvířata a věci prostřednictvím jejich duchů, a to pomocí čarodějnictví a magie. Magie podřizuje přírodní děje **lidské vůli**, je to **obrana** před nebezpečím a **dává moc** škodit nepřítelům. Účinná je magie homeopatická, která staví na podobnosti (když chci, aby přišlo, tak udělám něco, co vypadá jako déšť). Člověka vedou k magii hlavně pohnutky v podobě **přání** a důležitou úlohu sehrává také vůle. „Primitiv“ i dítě tedy přeceňuje vlastní přání, vůli a cesty k jeho realizaci na základě vědomí vlastní bezmocnosti. Postupně se psychický akcent přesouvá z pohnutek magického jednání na užité prostředky, na samotný úkon. Výsledek je takový, že se magický úkon podobá přání a tím vynucuje jeho splnění (Freud, 1997; s. 76-82).

Magie (animistického způsobu myšlení) vychází z **všemohoucnosti myšlenek**. Podle Freuda se toto „primitivní“ myšlení aktivuje u neurotických pacientů. Všemohoucnost myšlenek znamená přeceňování duševních pochodů na úkor reality a to se účinně projevuje právě v neurotikově životě. Tento „primitivní“ způsob myšlení má podle Freuda pronikat do vědomí nejsnáze. Může se bát zlá přání vyslovit, jako by se pouhým vyjádřením musela splnit. „Tímto chováním a svou pověřivostí ukazuje, jak blízko má k divochu, který se rovněž domnívá, že může vnější svět změnit svými myšlenkami.“ Nutkavé úkony neurotiků podle Freuda mají magickou povahu. Nejsou-li právě **kouzly**, jsou **protikouzly** na odvrácení očekávaných pohrom. Očekávaná pohroma je podle Freuda často **smrt**. Technika animismu a magie nám ukazuje záměr vnutit reálným věcem zákony duševního života, tedy vnitřní svět do vnějšího světa. Podle Freuda jsou duchové a démoni „projekce citových hnutí“ (Freud, 1997; s. 86). V MM sehrávají emoce (úzkost a strach) stejně jako nevědomí důležitou úlohu. V nevědomí je tento druh myšlení uchován, který se může aktivovat a proniknout do vědomí.

2.5. MAGICKÉ MYŠLENÍ V DĚTSTVÍ

Vývoj dětského myšlení prochází určitými fázemi, které mají svá specifika. Chtěla bych se zde podívat blíže na některá specifika dětského myšlení, která se vztahují k MM. Podle Piageta by se MM mělo vyskytovat v před-symbolické fázi myšlení, které se vyznačuje tím, že symboly jsou vnímány jako součást věcí. MM je podle něho nedostatečnost v rozlišování sebe (self) od okolního světa a také v rozlišování svých myšlenek a myšlenek druhých. To se může projevit například chápáním snů jako něčeho vnějšího nebo přesvědčením dítěte, že může působit na věci pouhou řečí. Dítě si v podstatě vytváří vlastní pravdu a tím i vlastní realitu bez nutnosti důkazů. To vychází z dětské egocentrické iluze, tj. dítě má dojem, že je středem světa. Z egocentrismu podle Piageta vychází pojetí kauzality (Piaget, 1929). Dětské MM se dále vyznačuje tím, že chybí příčinné chápání („proto, že“), nebo se teprve rozvíjí, ale naopak děti si vykládají pozorované jevy **úcelově („proto, aby“)** (Vymětal, 2004; s. 16).

Piaget rozděluje MM a s ním související chápání **kauzálního vztahu** u dětí z hlediska obsahu a z hlediska struktury. Z hlediska obsahu MM je spojováno se **strachem**, pocitem viny, **tužbami** a smyslem pro jistý řád, který řídí přírodu okolo. Z hlediska struktury dělí Piaget MM na několik druhů: 1) Participace mezi činnostmi a předměty - dítě si pro sebe počítá a věří, že tato mentální akce může ovlivnit určité události, které si přeje nebo kterých se bojí (to se děje na symbolické rovině); 2) Participace mezi myšlením a předměty – dítě má dojem, že realita může být ovlivněna jeho myšlením, což se projevuje na symbolické úrovni; 3) Participace mezi předměty – jakmile dítě pozná, že dva a více předmětů se mohou navzájem ovlivňovat, může mít dojem, že když ovlivní jeden z nich, ovlivní tak i ostatní; 4) Participace záměru - dítě nahlíží na předměty jako na živé a záměrné, tj. předmět má vůli jednat a touto vůlí může ovlivňovat ostatní předměty (dítě si například myslí, že má moc pohybovat sluncem). S tím souvisí již zmíněný dětský animismus – dítě oživuje neživé předměty (Piaget, 1929).

Jak již víme, dětské MM nerozlišuje mezi self a vnějším světem a to zákonitě vede k 1) záměně myšlenky a předmětu a 2) chápání symbolu jako součásti předmětu, který jako takový je považován za skutečný. Lze tedy usuzovat, že dítě

není schopno rozpoznat fyzický svět od psychického. Každý fyzický jev je pro dítě obdařený vůlí a všechno je podřízeno vůli člověka nebo vůli rodičů. Většinu předmětů nebo událostí, které si přeje ovlivnit magií, dítě považuje za obdařené pocity a záměry, ať už přátelskými či nepřátelskými. Veškeré jeho úsilí směřuje k získání štěstí nebo potlačení „zla“. Dětské MM se objevuje hlavně v dětské hře, ve které má dítě tendenci věřit všemu bez důkazů, nepotřebuje deduktivní zdůvodnění a spojuje věci na základě „primitivních“ subjektivních asociací. Nerespektuje relativitu věcí ani logiku (Piaget, 1929).

MM se vyskytuje nejčastěji právě v dětském myšlení. Kaufmannová-Huberová mluví o „tzv. magickém či pohádkovém věku, který trvá zhruba od čtvrtého roku do sedmého roku.“ Velkou roli v tomto období hrají pohádky, které upoutávají a okouzlují děti. Dítě podobně jako kouzelník má schopnost proměňovat věci svými myšlenkami. Toto období je tedy bohaté na fantazijní představy, kdy skutečné splývá s neskutečným, kde děti nalézají neobvyklé souvislosti (Kaufmannová-Huberová, 1998; s. 30-41). Je zde však důležité odlišovat fantazii a MM. Jak fantazie, tak MM dokáží proměňovat věci okolo pouhou myšlenkou. I když fantazie je schopnost, která je pro MM důležitá, nepovažují samotné fantazijní představy za MM. Stejně tak je zde důležité vyčlenit dětský animistický způsob myšlení (schopnost myšlenkou oživit neživé předměty). Podle mého názoru nejde jen o oživení neživého předmětu (animismus) nebo o fantazijní představy, ale MM sleduje jiný cíl – zejména ovlivnit věci okolo (ne jen proměnit věci). Díky této schopnosti se děti cítí mocné. Podle Woolleyové děti žijí ve světě, kde je realita s fantazií těsně provázána. Děti však nedůvěřují magickým bytostem kvůli jistotě, že by opravdu existovaly, ale více než dospělí zvažují možnosti (existenci nadpřirozených bytostí), a to proto, že stále objevují, co je a není reálné. Děti již mají nějaké znalosti, ale ty znalosti je nutné vyhodnotit a ověřit (Woolley, 1997).

V této práci mě zajímá jaký je rozdíl v MM v dětství a dospělosti. Různí autoři navrhují své koncepty toho, jak se MM mění v průběhu života. Podle Vymětala se MM projeví tehdy, jakmile děti začnou tvořit fantazijní světy a transformuje se, jakmile rozeznají rozdíl mezi fantazií a realitou. Poté by měly upouštět od těchto magických přesvědčení a hranice mezi magickým světem a

realitou začíná být vnímána podobně jako u dospělých (Vymětal, 2004; s. 16). Po ukončení mateřské školy magický věk pomalu odeznívá a překrývá ho racionálnější myšlení (Kaufmannová-Huberová, s. 30-41). Podle Piageta jsme v dospělosti schopni rozeznat subjektivní od objektivního, zatímco, jak už víme, dětské myšlení umísťuje aktivitu self (zahrnující též myšlení) do věcí samotných (symboly ztotožňuje s předměty). MM končí tehdy, jakmile dítě začne uvažovat logicky a tímto krokem přejde do „vyšší“ fáze myšlení (Piaget, 1929). Výše zmínění autoři považují MM za určitou fázi ve vývoji myšlení, která později odezní. Pokud bychom z toho vycházeli, MM by se mělo vyskytovat pouze v období dětství a pokud by se vyskytlo v dospělosti, byla by to určitá „regrese“ k dřívějším formám myšlení nebo projev poruchy myšlení.

Podle mého názoru je důležité zohlednit, že v dětství je pro MM větší prostor. Dospělí u dětí podporují fantazii (například tím, že jim čtou pohádky) a proto se v dětství vyskytuje ve větší míře. Nemyslím si, že je to „nedostatečné“ (Piaget, 1929) nebo „chybné“ (Vymětal, 2004) myšlení. Nenazvala bych MM poruchou myšlení, ale určitým typem myšlení, který plní určitou funkci, a to jak v dětství, tak v dospělosti. K těmto funkcím se vrátím na konci této části. Ontogeneze psychiky tedy ukazuje, že myšlení se vyvíjí a MM přetrvává do dospělosti. Otázkou pro následnou výzkumnou část v této práci je, jak se MM transformuje z dětství do dospělosti a zda má jinou podobu v dospělosti.

Přikláním se k názoru kognitivního psychologa Bruce Hooda, který se na MM nedívá jako na poruchu myšlení založenou na iluzi. Podle Hooda se dítě neučí myslet magicky jen z pohádek, ale z větší části se tomu děje intuitivně. Intuitivní chápání světa přichází dříve, než mu dospělí začnou číst pohádky. Dítě je přirozeně disponováno třídit předměty do kategorií, a pokud něčemu nerozumí a neumí to kategorizovat, automaticky má tendenci myslet magicky (Hood, 2009).

2.6. MAGICKÉ MYŠLENÍ V DOSPĚLOSTI

Podle Piageta MM může setrvat do dospělosti, kde vychází zejména z úzkosti, strachu a přání. Stejně jako v dětství, tak v dospělosti vysvětluje MM nejasnou a nejistou hranici mezi self a okolním světem, která vede k oslabení osobnosti. Když dospělý člověk zažívá úzkost nebo strach, MM se může aktivovat stejně jako v dětství, nicméně v menší míře (Piaget, 1929). Když se zaměřím na své okolí, jsem svědkem různých projevů MM – magický význam určitých dnů v roce a s ním spojené rituály nebo uctívání specifických míst, které mají pro člověka zvláštní hodnotu. Když se zaměřím na média, nejčastěji si můžeme všimnout magických rituálů u vrcholových sportovců. Například tenista Rafael Nadal na hřišti před zápasem provádí hned několik rituálů. Závodníci Rallye Dakar nikdy nezapomenou své talismany. Mohli bychom považovat za projev MM také například uctívání Lennonova pianu jako posvátného předmětu, vydraženého za mnohonásobně vyšší částku než je jeho skutečná hodnota. V souvislosti s MM v dospělosti se dále zaměřím na souvislost MM se vzděláním a kulturou.

2.6.1. VLIV KULTURY A VZDĚLÁNÍ

Na kognitivní vývoj mají vliv kulturní podmínky, MM by tedy mělo být kulturně podmíněné. Tím se zabýval psycholog Eugene Subbotsky, který publikoval řadu výzkumných studií zabývajících se MM. Zkrácené verze vybraných experimentů bych zde ráda prezentovala. Jeden z jeho výzkumů se zaměřoval na srovnání MM u nevzdělaných venkovanů žijících na vesnicích v centrálním Mexiku a anglických vysokoškolských studentů (Subbotsky, 2002). Centrální Mexiko je považováno za kulturu „přístupnější“ k MM. Předpoklad byl takový, že venkovani budou mít významně větší tendenci myslet magicky, než angličtí studenti vysokých škol. Tento předpoklad byl prokázán jen z části. V první části experimentu vykazovali obě skupiny přesvědčení, které se shodovalo s jejich kulturními podmínkami i vzděláním (studenti tíhli k vědeckému myšlení). Participantům byla ukázána krabice, ve které byla ukryta plastová karta. Po otevření ale zjistili, že je rozdělena na tři části, i když proto nebylo racionální vysvětlení. Studenti to vysvětlovali spíše tím, že to způsobilo dálkové ovládání, které leželo na stole. Venkované věřili spíše magické formuli, kterou odříkal experimentátor těsně před tím, než otevřel krabici.

Nicméně toto lze vysvětlit neznalostí technického pokroku ze strany venkovanů. V druhé části byl experiment pozměněn – zde museli participanti vložit své ruce do krabice a karta neměla být rozčtvrcená, ale poškrábaná. Participanti tuto akci (která zahrnovala magické zaříkávadlo) mohli odmítnout. Pokud odmítli, předpokládalo se, že věřili, že jim může kouzlo uškodit. V této části obě skupiny participantů vykazovali stejný stupeň MM – obě skupiny vykazovali podobný úsudek, přemýšleli stejně, nehledě na kulturní podmínky a vzdělání. Mezi skupinami tedy nebyl významný rozdíl. To ukazuje, že za určitých podmínek, ve kterých je jedinec silně osobně a emocionálně zainteresován (strach o své ruce v krabici) a zůstat „racionální“ je pro něho riskantní (experiment 2), vykazují obě skupiny participantů stejný úsudek – zvažuje obě varianty (magické i vědecké vysvětlení). Z toho lze usoudit, že na určité „fundamentální“ úrovni je tedy myšlení studentů nedotčené vědeckou racionalitou západní společnosti, ale je stejné jako myšlení nevzdělaných venkovanů (Subbotsky, 2002).

Další výzkum Subbotského vycházel z podobné metodologie, nicméně MM bylo zkoumáno u 6-9letých dětí a dospělých. Dětem byla představena krabice, ve které došlo ke zničení poštovní známky. Mohlo to být vysvětleno buď vědecky (dálkové zařízení) nebo magicky (magická formule odříkaná experimentátorem). Předpoklad byl takový, že u dospělých se magický úsudek bude objevovat méně než u dětí. Děti by měly upřednostňovat vědecké vysvětlení, podle Subbotského proto, že se ve škole i v rodině učí, že je preferováno právě vědecké vysvětlení. Dospělým byla představena krabice, ve které došlo k rozdělení kusu plastu na tři části. Experiment se zaměřoval na verbální úsudky participantů a jejich vysvětlení „záhadné“ změny předmětu uvnitř krabice. Experimentátor opět pronesl magickou formuli před tím, než otevřel krabici. Další část experimentu vypadala tak, že dospělí měli do krabice vložit vlastní ruce. Participanti mohli kdykoliv odmítnout a ukončit akci. Za těchto okolností větší množství participantů nechtělo, aby experimentátor zopakoval akci. Co se týče výsledků a rozdílu mezi dětmi a dospělými, tak děti měly blíže k magickému vysvětlení. U dospělých byla tendence k vědeckému zdůvodnění jen za předpokladu, že se jednalo o verbální účast v experimentu, jakmile participanti museli vložit ruce do boxu, již měli větší tendenci ukončit experiment, zvažovali tedy i magické zdůvodnění. Dospělí tedy

potom tíhli k vědeckému a magickému úsudku ve stejné míře. Děti ani dospělí nevykazovali větší důvěru k vědeckému vysvětlení než k magickému, výsledky byly u obou spíše vyrovnané. Závěr je tedy takový, že kultura a vzdělání zasahuje do kauzálních vztahů v myšlení dospělých i dětí jen pokud se jedná o verbální úsudky. Jejich úsudek závisí hlavně na potenciálním riziku, který by přinesla účast v experimentu. Pokud se jedná o riskantní akci, dospělé myšlení se podobá tomu dětskému (Subbotsky, 2001).

Metodologie těchto experimentů je velice promyšlená a ukazuje zajímavé a relevantní výsledky, nicméně samozřejmě má také svá úskalí. Problematická otázka je, jak si participantí sami vysvětlovali celou akci. Pokud věřili v magické kouzlo, mohlo to být například tak, že samo magické kouzlo mohlo signalizovat nějaký kód k tomu, aby pomocí hlasu aktivovalo nějaké zařízení a provedlo tak změny v boxu – tedy vědecké vysvětlení. Toto zkreslení připouští i Subbotsky. Jako problematické zde vidím také to, že se jich neptali na jejich názor, zaměřovali se pouze na jejich výpovědi o možných příčinách. Vysvětlení pro to, proč usuzovali takto, může být celá řada. Ve své výzkumné části se snažím MM měřit pomocí rozhovorů, ve kterých se ptám na konkrétní názory na různé fenomény týkající se MM. Nezaměřuji se tedy jen na jednu stránku MM, ale na široké spektrum zkušeností respondentů s MM. K tomu se vrátím v praktické části, ve které bude zdůvodněno, proč byl použit kvalitativní výzkum a kde vysvětlím, proč jsem si tento výzkum zvolila.

2.7. AKTIVACE MAGICKÉHO MYŠLENÍ

Na základě výše zmíněného výzkumu nezávislosti MM na kulturních podmínkách můžeme usuzovat, že sklon k MM je spíše individuální. To znamená, že člověk tíhne k MM ve specifických situacích, ve kterých je emočně zainteresován (Subbotsky, 2004). Jak vyplývá z výše zmíněných výzkumů (Subbotsky, 2001, 2001), člověk se za určitých podmínek může odchýlit od většinového přesvědčení své kultury (myšlení západní civilizace) a přejít k myšlení, které je považované za již překonané. Zásadní význam zde sehrávají emoce – emoce nemusí mít vždy reálné zdůvodnění a proto zanechávají otevřené dveře pro „nadpřirozeno“. Podle Hooda se všichni v lišíme v tom, kolik místa necháváme pro takové iracionální

(nadpřirozené) myšlení (Hood, 2009, s. 70). Podle Stuchlíkové se západní myšlenková tradice vyznačuje soubojem mezi „objektivním“ rozumem a „subjektivními“ emocemi. Z toho vychází, že převládá názor, že emoce dezorganizují racionalitu (Stuchlíková, 2007, s. 9). Tudíž mají emoce velmi blízko k MM, které je typické svou iracionalitou.

„Magické přesvědčení číhá hluboko v mysli člověka připraveno v pravý čas vyjít na povrch“ (Subbotsky, 2004)

„V minulosti se MM týkalo sexu, lovu, boje, úrody, deště, nemoci apod. Původní MM se jen z části opíralo o zkušenosti a pozorování, ale vycházelo z afektu strachu, přání atd.“ Bylo katathymní, to znamená, že psychické obsahy byly přetvářeny afektem. (Vondráček, Holub; 1993). Jak již víme z původních definic MM je také v úzkém vztahu s nevědomím člověka (např. nutkavé magické rituály neurotiků) (Nakonečný, 2011, s. 315).

2.7.1. STRACH A ÚZKOST

Úzkost je definována jako strach bez předmětu, kdy má jedinec strach a neví z čeho; má pocit, že by s tím měl něco udělat, ale neví, co. (Hartl, Hartlová, 2015; s. 659) Úzkost může mít pozitivní význam v tom, že motivuje člověka něco změnit nebo se jinak chovat. Strach je strachem z něčeho konkrétního. Život v kulturním prostředí přinesl symbolická ohrožení. Můžeme mluvit i o různých specifických formách strachu, jako např. strach ze ztráty zaměstnání, různé obavy, jako strach z budoucnosti projevující se starostí, spojenou s pokusy o sebe-zabezpečení (sloužící jako prevence možných ztrát a ohrožení) (Nakonečný, 2011, s. 361). Strach můžeme také chápat jako biologicky účelnou aktivaci organismu, jehož fyziologickou složkou je mobilizace energie, jelikož se organismus připravuje na útěk. Úzkost a strach od sebe nelze přesně oddělit, protože se vzájemně podmiňují a spolu splývají. Úzkost a strach jsou biologicky prastaré a podílejí se na přežití jedince a tím i lidského druhu (Vymětal, 2004; s. 17).

Odborníci se shodují, že úzkostnost a náchylnost ke strachu patří rozhodně k základním rysům lidské osobnosti a lidského žití. Lze říci, že tyto vlastnosti má

každý člověk v jiné míře a projevují se individuálně tendencí k úzkostnému prožívání, myšlení a jednání (Vymětal, 2004; s. 16).

Důležitý poznatek plyne z toho, že úzkost a strach jsou typické pro pocit nejistoty. Pocit nejistoty hraje zásadní roli ve výskytu MM. K tomu se dostanu v závěru teoretické práce.

2.7.2. STRES

Je známý vliv stresu na kognitivní funkce a to hlavně na rozhodování a řešení problémů. Méně známá a méně prozkoumaná je ale souvislost stresu s MM. MM posiluje stres a nejistota, kterou moderuje tolerance k nejednoznačnosti. Nejednoznačnost je typickým znakem stresových situací. K tomu dospěla profesorka z univerzity v Tel Avivu Giora Keinan ve své studii (1994), ve které rozeslala Izraelcům žijícím v nebezpečné oblasti války v Perském zálivu dotazníky měřící MM a dotazníky měřící toleranci k nejednoznačnosti. Došla k závěru, že MM se vyskytovalo víc u respondentů žijících v nebezpečné oblasti než u kontrolní skupiny respondentů v bezpečné oblasti, kde nehrozily útoky. Navíc se ukázalo, že vysoká úroveň stresu způsobila vyšší výskyt MM u jedinců, kteří byli méně tolerantní k nejednoznačnosti, než u těch s větší tolerancí k nejednoznačným situacím. Čím vyšší měl tedy jedinec stres a čím nižší toleranci k nejednoznačnosti, tím větší pravděpodobnost MM (Keinan, 1994). Tyto výsledky naznačují, že lidé ve stresujících životních podmínkách vyznačujících se nejistotou a nejednoznačností tíhnou k něčemu, co jim zajistí větší pocit kontroly nad situací, což může poskytnout právě MM.

Způsobů zvládnání stresu neboli copingu existuje několik. Jedním z nich jsou strategie kognitivní, které zahrnují techniky nejčastěji spočívající v přehodnocení situace, snížení významu situace, vytěsnění problému z vědomí spolu se změnou hierarchie hodnot (Hartl, Hartlová, 2011; s. 709). Domnívám se, že sklon k MM je také určitým typem zvládací strategie.

Stresové situace se opět vyznačují zvýšenou nejistotou, která je půdou pro MM. Stejně jako v úzkosti a strachu, i při stresu sehrává důležitou funkci MM.

2.8. SOUVISLOST S RELIGIOZITOU

Považuji za důležité věnovat část textu religiozitě, jelikož se domnívám, že některé její prvky se mohou vyskytovat i u MM. Chci se zaměřit pouze na prvky náboženské zkušenosti člověka z psychologického hlediska v jeho hlubší struktuře, která se úzce váže k myšlení a která se vztahuje k lidské potřebě transcendence. Nahlédnout na náboženství jako na víru v něco, co nás přesahuje, co nemůžeme vidět (je nereálné), ale věřit v to, a tím se na to spolehnout. Chtěla bych se zaměřit na její podstatu, funkci a důležitost pro člověka vzhledem k jeho emočním prožitkům. Chci zdůraznit, že MM má jen málo společného s náboženstvím jako takovým, pokud bych se zaměřila na jeho komplexnost, otázku morálního uvažování, zohlednila komunitu věřících a jeho historii.

Náboženství je „způsob, jak se člověk vztahuje k sobě samému i k tomu, co ho přesahuje“ (Říčan, 2002; s. 37). Transcendence je „vše, co v lidském vědění přesahuje naši zkušenost“ (Hartl, Hartlová, 2011). Podle Fromma je náboženství „systém myšlení, poskytující jedinci orientační rámec a objekt oddanosti“ (Fromm in Říčan, 2002; s. 225).

Významný kognitivní neuropsycholog Bruce Hood tvrdí, že náboženství má nadpřirozenou komponentu (Hood, 2009, s. 47). Nicméně ne všechno nadpřirozené je náboženské. Říká, že náboženství pochází z kultury, zatímco ne veškerá víra v nadpřirozeno pochází z kultury – je tedy univerzální. Jsme naprogramováni k náboženské víře, která je nám přirozená, jelikož naše mysl je spojená s nadpřirozeným uvažováním. Zároveň tvrdí, že pokud vymizí náboženství, člověk bude stále uvažovat nadpřirozeně (Hood, 2009, s. 71).

„Dějiny náboženství, od těch nejprimitivnějších až po ta nejrozvinutější jsou projevem posvátných skutečností“, tvrdí Eliade. Protiklad slova posvátný je profánní, jež je součástí běžného bytí. Moderní člověk již však nedůvěřuje projevům posvátna. Naproti tomu člověk archaický („primitivní“) má sklon žít co nejvíce v posvátném. Tyto dva druhy jako modality bytí jsou tedy dvě různé existence člověka na světě. Homogenní prostor je typický pro profánní svět stojící v protikladu k posvátnému světu (je stejnorodý). Naopak pro náboženského

člověka stejně jako pro primitivního člověka má prostor určité trhliny, je nestejnorodý. Zlom v prostoru dovoluje vytvořit „jiný“ svět. (Eliade, 2006) Jde o rozdílné vnímání a nahlížení na svět, které podporuje náboženské myšlení.

Eliade tvrdí, že člověku, který si zvolil profánní život, se nepodařilo náboženské chování zrušit, i když dosáhl vysokého stupně desakralizace světa (Eliade, 2006). Ve světě náboženského člověka sama existence světa „něco znamená“, svět není němý ani neprůhledný, svět pro něho „žije“ a „mluví“. Pro moderního člověka, zbaveného religiozity, se kosmos stal „neprůhledný, mrtvý a němý“ - netlumočí žádné poselství, není nositelem žádné „šifry“. Člověk moderní společnosti podle Eliadeho „ztratil smysl pro posvátno.“ Proces desakralizace vyústil v existenci různých „malých náboženství“ jako jsou sekty, hermetické školy či politické proudy. „Vězí často hluboce v celé magicko-náboženské změti, upadlé až na úroveň karikatury, a proto též obtížně rozpoznatelné“ (Eliade, 2006; s. 137). Nenáboženský člověk je tedy potomkem náboženského člověka. Toto dědictví předků nevědomě ovlivňuje jeho život. Mnoho nenáboženských lidí (ateistů) věří na pověry, existují pro ně tabuizovaná témata a dodržují různé rituály. Člověk výlučně racionální podle Eliadeho neexistuje. Každá lidská bytost je konstituována zároveň svou vědomou aktivitou a svými iracionálními zkušenostmi. Obsahy a struktury nevědomí jsou výsledkem pradávných existenciálních situací, zejména kritických (Eliade, 2006). Zásadním poznatkem pro tuto práci je zde skutečnost, že člověk, který ztratil smysl pro posvátno, hledá nebo vyplňuje zbylé místo „něčím jiným“ – vytváří si „malé náboženství“. Pro člověka, který má smysl pro posvátno, je svět naplněn „něčím jiným“, co poskytuje půdu pro náboženství i pro MM.

Náboženský člověk má hrůzu z „chaosu“, což odpovídá hrůze z nicoty. Zároveň má snahu začlenit se zpět do mytické situace, té, která byla na počátku. „Taková nostalgie vede s osudovou nutností k ustavičnému opakování omezeného počtu gest a způsobů chování“ (Eliade, 2006; s. 63). To může být spojeno s úzkostí z rizika novosti, které přinášejí nejistotu. Podle Eliadeho je profánní člověk odpovědný jen vůči sobě samému a vůči společnosti. Primitivní člověk se staví vždy do kosmického kontextu a náboženský člověk se zodpovídá na úrovni „nadlidské“.

Říčan tvrdí, že existuje celá řada faktorů oslabujících náboženství v moderním způsobu života, mezi něž patří „ztráta bezprostředního vztahu s přírodou, skrývání smrti, znalost zákonitostí jevů dříve přičítaným bohům, rostoucí prediktabilita mnoha jevů (počasí), stále pestřejší spektrum psychofarmak a dalších psychotropních látek“ (Říčan, 2002; s. 24).

Domnívám se, že stejně jako funkce náboženství, tak funkce MM je úzce propojena s nevědomím člověka. „Řečeno jungovskými pojmy: Náboženská funkce, která je antropologickou konstantou, byla vytěsněna z vědomí podstatné části západních lidí, do značné míry tedy z kolektivního vědomí, do nevědomí, kde žije a působí v primitivní, nekultivované, barbarské podobě a odkud tu a tam proráží, připomínajíc sopečné výbuchy“ (Říčan, 2002; s. 23).

Otázka je co mají společného magie a náboženství. Magie vznikla před náboženstvím a „člověk se pokusil podřídit přírodu svým přáním pomocí pouhé síly zařikání a zaklínadel dříve než se snažil obměkčit vzdálené, náladové či popudlivé božstvo mírnou lichotnou modlitbou a obětí“ (Frazer, 1994; s. 54). Náboženství tedy představuje vyšší úroveň lidského myšlení. Vychází z toho, že lidé věří v zásah duchů a že se pokoušejí získat jejich přízeň modlitbou či obětí. V základu celého systému je implicitní víra. Jak jsem zmínila dříve, magie je chybnou aplikací jednoho ze dvou základních zákonů myšlení – asociace představ. Náboženstvím rozumí usmiřování nebo nakloňování si sil nadřazených člověku, které v očích věřících řídí a ovládají chod přírody a lidského ducha (Frazer, 1994; s. 50). „É. Durkheim pokládá magii za individualistickou, náboženství za kolektivistické, obojí pak za dva póly téhož jevu - víry“ (Durkheim in Linhart, 1996). „Zatímco se náboženské systémy od sebe liší nejen v různých zemích, ale i v jedné zemi v různých dobách, systém magie zůstává všude a ve všech dobách v podstatě stejný, jak ve svých principech, tak v praxi.“ Podle Frazera má magie stejnou podobu, jako měla před tisíci lety v Egyptě, a to mezi nevzdělanými a pověřivými vrstvami moderní Evropy (Frazer, 1994; s. 55). Frazer tvrdí, že „pevné vrstvy divoštství“ jsou pod povrchem společnosti stále uchovány. Pokud však vycházím z výše zmíněných výzkumů MM, není pravidlo, že MM se vyskytuje jen u určité „vrstvy“ ve společnosti, ale platí, že je univerzální.

Freud připodobňoval náboženství k neuróze. Náboženské rituály mu připomínaly rituály u nutkavé neurózy. „Neurotik musí vykonávat své soukromé rituály s přesností obřadníka, aby unikl, aspoň na chvíli, chorobné úzkosti.“ I neurotik má svá tabu, konání, jimž se musí vyhýbat. Neurózu je tedy možno chápat jako jakési bizarní soukromé náboženství – a na druhé straně participuje-li člověk na náboženství jako kolektivní „neurotické“ obraně před úzkostí, může se tím vyhnout individuálnímu „náboženství“ své neurózy (Říčan, 2002; s. 189). Můžeme se tedy domnívat, že člověk v potřebě vyhnout se úzkosti může tíhnout k náboženství nebo k něčemu vlastnímu, co funguje na podobném principu. Můžeme považovat neurózu za soukromou formu náboženství, či přesněji za regresi k „primitivním“ formám náboženství. Podle Fromma bychom mohli neurózám přidělit jejich „konkrétní náboženská jména, a to: uctívání předků, totemismus, kult čistoty, ritualismus, fetišismus a další.“ Nutkavě neurotičtí pacienti provádějí nejrozmanitější soukromé rituály. „Osoba, jejíž existence se točí kolem viny a potřeby odčinění, si vybere nutkavý rituál“ (Fromm, 2003).

Podle Fromma neexistuje nikdo, kdo by neměl náboženskou potřebu, potřebu orientačního rámce a předmětu uctívání (Fromm, 2003). Projevem náboženské potřeby může být prožívání profánního člověka skutečnosti, že pro něho existují privilegovaná místa (rodný kraj, místo, kde jsme prožili první lásku, ale i hypermarket jako velechrám nebo olympiáda jako slavnost). Tato místa uchovávají zvláštní jedinečnost, jsou to posvátná místa. Zde bych ráda zmínila fenomén kryptoreligiozita – náboženství, které se samo jako takové nedeklaruje (Říčan, 2002; s. 41). Kryptoreligiozita se může objevit v projevech vlastního „náboženství“ jako je například Silvova metoda, alternativní medicína, homeopatie, okultismus, lidové léčitelství nebo neošamanismus. Všechny jsou projevem MM.

V náboženství i MM hraje důležitou úlohu emocionální prožitek. Podle Junga je pro náboženskou zkušenost charakteristický zvláštní druh emocionálního prožitku – „odevzdání se vyšší moci“, ať už ji pojmenováváme slovem Bůh nebo nevědomí. Příčinou uctívání je skutečnost, že má nad lidmi moc, že je ovládá (Jung in Fromm, 2003). Stejně jako MM je provázáno citovou složkou, tak i v psychologii náboženství má citová složka „význam zcela ústřední, bývá v nich dokonce

spatřována podstata náboženství“ (Říčan, 2002; s. 71). Existují však značné individuální rozdíly ve schopnosti náboženského prožívání, dané racionalismem či nedostatkem příslušných citových dispozic. Dále bych chtěla zmínit některé základní náboženské prožitky, které jsou základem pro MM - je to například strach, i když v dnešní době je častější **úzkost**; opakem strachu je **bezpečí**. Dalším může být **naděje**, což je víra upřená do budoucnosti, zvláště silně prožívaná tehdy, když je třeba odvážně „skočit do nejistoty“. Subjektivní **jistota** konkrétní boží vůle při **rozhodování**, co dělat v životní situaci. K tomu se pojí metoda **věštby**, například z letů plátků, ze směru, jímž se vydá volně puštěné zvíře, případně použití losu. U křesťanů to může být otevření Bible a položení prstu na nějaké místo, kde naleznou odpověď na svou otázku. Další prožitek je „zkušenost vyslyšené modlitby, který vyvolá zážitek božského zásahu“ (Říčan, 2002; s. 247). Říčan uvádí, že skeptik hledá vysvětlení „zázraků“ nejčastěji v náhodě.

Abraham Maslow ve své knize popisuje *peak experiences*, neboli vrcholné zážitky, které vycházejí jak z náboženských, tak nenáboženských zkušeností. Peak experiences byly původně považované za náboženské prožitky. Jsou to zážitky štěstí, většího uvědomění si sebe a světa kolem nás, určité transcendence, které dohromady dávají životu smysl. Mají společný základ v lidské potřebě sebeaktualizace. Popisuje, jakými způsoby můžeme těchto vrcholných zážitků dosáhnout, ale také jaké jsou pasti, do kterých lze spadnout. Jednou je například nutnost stupňovat aktivační události, to znamená, že stále silnější stimuly jsou zapotřebí k dosažení stejného prožitku. Za těchto předpokladů se lidé mohou uchýlovat k magii, tajemství esoterie, do něčeho exotického, mystického, což Maslow považuje za iracionální, neempirické a nevědecké. Dále mluví o tom, že tyto pasti mohou vést k různým extrémním polaritám, které vedou k patologickým kompulzivně-obsesivním poruchám či k hysteriím. Veškerá transcendentní zkušenost podle Maslowa je přirozeného charakteru, není tedy nadpřirozená nebo náboženská. Pokusil se tedy o zpsychologizování náboženského (Maslow, 1976). Maslow zde mluví o tom, že člověk může mít v rámci potřeby transcendence tendenci směřovat k extrémům – na jedné straně k obsedantně-kompulzivní poruše a na druhé straně k různým nevědeckým naukám.

Zajímavý je rozdíl mezi MM a myšlením náboženským, který spočívá hlavně v tom, že MM se zaměřuje na efektivitu, zatímco náboženské myšlení se zaměřuje na víru a naději, která záleží na vůli boha. MM hledá dočasné, okamžité a efektivní řešení, u náboženského je na cíl nahlíženo ve větší časové perspektivě. MM předpokládá větší vliv na splnění přání, člověk má větší moc, z náboženského pohledu je naopak člověk víc podřízen vůli boha. MM se opírá o znalosti, techniky, není zde místo pro víru. Náboženské myšlení toleruje nejistotu. MM se zaměřuje na vnější aktivity, nikoliv na vnitřní. Náboženské myšlení se více zaměřuje na vnitřní svět (spiritualita, harmonie, morálka), který vede k integritě. Člověk nerozumí myšlenkovým procesům MM, je v tom spíše pasivní na rozdíl od druhého typu myšlení (Cholewa, Gilski, 2012).

Náboženské myšlení stejně jako MM plní podobnou funkci – umožňuje určité uchopení reality, nalezení smyslu a zacházení s nejistotou. Psychologickou funkci náboženství je možné vidět v potřebě transcendence, víry v něco, co přesahuje lidskou zkušenost. Náboženství poskytuje člověku orientační rámec, bůh stojí mezi člověkem a světem. V magickém světě je člověk a svět, kde člověk má moc ovlivňovat dění kolem sebe. V náboženském takovou moc nemá. Nicméně oba tyto imaginární světy usnadňují člověku pohybovat se v nejistém okolním světě a tím sníží úzkost z této nejistoty.

2.9. RITUÁLY JAKO RUDIMENTY MAGICKÉHO MYŠLENÍ

S MM úzce souvisí rituály, které považuji za významný produkt MM. Rituál je komplikovaný fenomén. „Je to řád = náležitý, urovnaný sled nebo soustava věcí“ (Machek in Baštecká, 2001), který se váže i ke slovu rytmus, tj. pravidelné střídání. Je to určitý „sled činností nebo úkonů“. Rituály se původně vztahovaly k životu člověka v širším společenství a měly co dělat s jeho vírou v síly, které ho přesahují.“ Důležitým bodem je, že „ritualizací vzniká nové chování, jehož smysl a cíl může být zcela odlišný od původního chování, které napodobuje“ (Baštecká, 2001, s. 173). Otázka je, jaký smysl a cíl má rituál pro člověka, který ho provádí.

MM stojí za velkým množstvím malých rituálů, které doprovázejí lidi v jejich běžných denních činnostech. Existuje několik druhů rituálů, ale v této práci

se zaměřím na specifické individuální rituály, které se pojí s MM za primárním účelem zmírnění napětí. V návaznosti na Eliadeho bych rituály stejně jako různé nevědecké nauky (MM) považovala za určitá „malá náboženství“ (Eliade, 2006), která jsou pro jedince významná a intimní. Jsou to osobní rituály, které mají jinou funkci než rituály společné (kolektivní) či institucionální (náboženské). Jsou to rituály, které si člověk vytváří individuálně jako například ranní rituály, sportovní rituály za účelem navození úspěchu, spirituální (uctívání předmětů) nebo pocitové (pro lepší pocit). Dále například rituály před výkonem, který vyvolává určitý tlak nebo stres (zpěv na veřejnosti). Na rituály lze pohlížet z hlediska antropologie, ale i psychologie. Zatímco antropologové pozorují a popisují rituály napříč kulturami, z psychologického hlediska je zajímavý vztah mezi rituály a myšlením, pocity a chováním.

Z antropologického hlediska při praktikování rituálů u „primitivních“ národů sehrává významnou roli úzkost, která se vyznačuje již zmíněnou nejistotou a může vést k „ritualizovanému“ chování. Projevuje se, jakmile si člověk přeje úspěšný výsledek své činnosti, ale momentálně nemá prostředky pro uspokojení tohoto přání. Rituál pak sice nemá praktický a hmatatelný výsledek, ale slouží k funkci, jež ho uspokojí – sníží úzkost. Rituál mu tedy přinese pocit sebevědomí a jako takový je tedy pro něho funkční. Úzkost zůstane jen v případě, že rituál není proveden řádně (Homans, 1941). Rituály ačkoliv se mohou pro pozorovatele zdát nesmyslné, pro aktéry sehrávají důležitou roli – redukci tenze. A to hlavně v situacích vyznačujících se vysokou nejistotou a důležitostí pro aktéra, což se vyskytuje hlavně u vrcholových sportovců (Schippers, Lange, 2005).

2.9.1. „RITUALIZOVANÉ CHOVÁNÍ“

Již Skinner ve své studii *Superstition in Pigeon* (1948) zmínil tzv. pověřivé chování. Jeho známý experiment prokázal tento druh chování u holubů. V boxu byly pravidelně odměňovány potravou. Po nějakém čase každý z holubů opakoval určitý sled činností, který prováděl těsně před tím, než měl být odměněn – otáčení, třepotání, klování. „Ptáci se chovali, jako by existovalo kauzální spojení mezi jejich chováním a potravou“ (Skinner, 1948). Toto chování před odměnou lze přirovnat k rituálům, které mají zapříčinit úspěch – odměnu v podobě potravy. Analogicky

můžeme toto chování vypořádat u lidí – např. po odhozu bowlingové koule jakoby hráč mohl ovládat směr koule pohybem paží či kroucením těla. Pokud bude akce úspěšná, bude sportovec přemýšlet, co udělal před touto úspěšnou akcí a je pravděpodobné, že to bude opakovat. To by vysvětlovalo vznik rituálů. Roli zde může hrát také *sebenaplňující se proroctví* – pokud rituál neudělá, zvýší se riziko neúspěchu, tím přivolá nervozitu a sníží naději na úspěch.

Ritualizované chování se vyznačuje rigiditou, stereotypií, opakováním a nedostatkem racionální motivace (Boyer, Liénard, 2006). Vyskytuje se v různých životních fázích a v každodenním běžném životě – v kulturních rituálech, ať už náboženských nebo nenáboženských; v mnoha komplikovaných dětských rutinních činnostech; v patologii zmíněné OCD; u běžné populace hlavně kolem životně důležitých období. Boyer a Liénard ve své studii (Boyer, Liénard, 2006) navrhuji vysvětlení ritualizovaného chování zavedením pojmu „Precation system“, který funguje na principu zachytávání a následné reakce na hrozby za účelem zachování si fitness (schopnosti předat své geny dalším generacím). Vycházejí tedy z evoluční teorie, neuropsychologie a kognitivních teorií. Tímto vysvětlují přetrvávání rituálů na základě určitého systému v mozku, který **detekuje nejistotu a potencionální hrozbu**, čímž zároveň vysvětlují vznik rituálů a funkci provádění rituálů pro člověka (Boyer, Liénard, 2006).

Ritualizované chování může mít extrémní podobu – objevuje se u obsedantně kompulzivní poruchy (OCD), pro kterou jsou typické vtíravé myšlenky (obsese) o potenciálním nebezpečí provázené nadměrnou úzkostí. Obsese jsou většinou doprovázeny ritualizovaným chováním. Tento druh chování se objevuje i u běžné („neklínické“) populace. Ačkoliv toto chování je v dospělosti časté, obsesivní myšlenky se mohou vyskytnout v určitých stádiích života a to hlavně kolem porodu a raného rodičovství. Těhotné ženy vykazují zvýšený strach z kontaminace svého potomka a mají sklon k rituálům, aby snížily riziko poškození plodu. Také nastávající otcové vykazují zvýšený strach o potomka. (Abramowitz, Schwartz, Moore, & Luenzmann in Boyer, Liénard, 2008).

Lze tedy shrnout, že MM a rituály jsou určitým prostředkem pro zacházení s realitou. Rituály jsou prostředkem a produktem MM. Člověk chce mít podstatnou

část dění ve svých rukou, chce, aby to šlo tak, jak on si přeje, aby získal „převahu“. K tomu slouží malé osobní rituály, díky kterým má člověk pocit kontroly. Lidé však jednoduše nevykonávají jen rituály, ale zároveň se na tu situaci připravují, proto rituál slouží jako pojistka, že to půjde hladce. Domnívám se, že rituály mohou zvýšit sebejistotu člověka, jakoby doprovázely člověka při náročnějších chvílích. Tímto subjektivně sníží úzkost a dávají pocit, že si člověk pojistil úspěch.

2.10. FUNKCE MAGICKÉHO MYŠLENÍ

Zde bych ráda shrnula funkce, které má MM pro člověka a které vycházejí z výchozího textu. Tyto funkce jsou pro člověka důležité z několika hledisek - kognitivního, emocionálního, sociálního a adaptivního (Nemeroff, Rozin, 2000). Jak vyplývá z dosavadního textu, hnací silou MM je **úzkost**, která vyvstává z pocitu nejistoty a potřeby tuto úzkost snížit.

- 1) MM poskytuje **spojení a smysl** – jak jsme se dozvěděli z dětského MM, MM vytváří určitou spojnici mezi vnitřním self a vnějším světem. V návaznosti na zmíněnou religiozitu, Maslowovy „peak experiences“ a Piagetovo pojetí MM v dětství, jež se svým způsobem dotýkají tématu ztráty smyslu nebo odtržení self od vnějšího světa, tak stejně MM poskytuje určitou spojnici se světem kolem nás a pochopení smyslu života ve větším kontextu. Například když nosíme u sebe hodinky po dědečkovi, dává nám to s ním pocit spojení. Když nosíme kříž na krku, máme pocit lepšího spojení s bohem. Lépe chápeme smysl nezaslouženého neštěstí a smůly, jelikož MM vždy poskytuje nějaké vysvětlení. Magický svět reaguje na přání a vůli a to dává člověku pocit, že má více možností ovlivnit běh událostí. Naproti tomu vědecký svět tuto možnost člověku bere a tím ho izoluje.
- 2) MM umožňuje **kontrolu a předvídatelnost** – tato funkce z evolučního hlediska poskytla člověku lepší adaptaci na prostředí. Je často popsána jako iluze, jelikož nemá reálný základ – díky MM člověk nedokáže předpovídat běh událostí a nemá kontrolu nad věcmi, které nemůže ovlivnit. Naproti tomu dobře známý psychologický fenomén naučené bezmocnosti je spojován se špatnými výsledky a depresí. Iluze kontroly však přinese

příznivé výsledky, plní tedy určitou funkci – člověk má pocit, že má dění ve svých rukou. Podle Hooda může mít magické přesvědčení intuitivní zdůvodnění – pomáhá nám porozumět přirozenému světu tím, že nám umožní rychlé rozhodování, které cítíme, že je správné (Hood, 2010, s. 33). MM zaujímá tedy velmi důležitou evolučně zakořeněnou funkci.

- 3) MM poskytuje **uspokojení a zklidňuje mysl**. Můžeme se cítit v bezpečí, když máme u sebe talisman, nebo když nosíme hodiny svého dědečka. Úroveň stresu se sníží a my se cítíme sebejistější. „MM je částí symbolického světa, který si lidé vytvořili, a tento svět obohacuje lidskou zkušenost“ (Nemeroff, Rozin, 2000). Je to tedy námi vytvořený svět, který slouží k lepšímu uchopení toho reálného světa, který v nás může způsobovat napětí.
- 4) Mohlo by se jednat o určitý **typ zvládací (coping) strategie**, tedy strategie zvládnutí stresu. Jak ukazuje zmíněný výzkum (Keinan, 1994) týkající se pobytu ve stresujících podmínkách (válka v Perském zálivu), MM umožňuje lepší pochopení nastalé situace, kdy jedinec postrádá informace, znalosti a smysl toho, proč se to děje. Opět přináší také iluzi kontroly nad stresující situací. MM je tedy prostředek pro zacházení se strachem, úzkostí a stresem – z části o úzkosti a strachu vyplývá, že MM se úzce vztahuje k emocím. Aktivuje se v nejistých a nepřehledných situacích, které vyvolávají nepříjemné emoce. Přikláním se k názoru, že MM je určitá intuitivní schopnost vyrovnat se stresovými a nejistými událostmi. Plní tedy funkci zvládací strategie.
- 5) MM jako **obranný mechanismus** – navrhuji považovat MM za součást obranného mechanismu. Z části o religiozitě jsme se dozvěděli, že se MM úzce vztahuje k nevědomí a podle Freuda by se mohlo jednat o jakousi regresi k nižším formám myšlení, jež nás ochraňují před návalem úzkostí. Můžeme to vidět v případech, ve kterých si někteří lidé vysvětlují své neštěstí tím, že za to může „karma“, což je určitá obrana před nepříjemnými pocity úzkosti. Podle Lévyho-Bruhla jakmile „primitiv“ uvidí mrtvého člověka, který má šíp zabodnutý v hrudi, tak za jeho smrt může kouzelník, který ho očaroval (Lévy-Bruhl, 1996).

3. PRAKTICKÁ ČÁST

3.1. PŘEDSTAVENÍ A CÍL VÝZKUMU

Cílem výzkumu je zmapovat jak se MM projevuje v dospělosti a jakou má podobu. Pomocí rozhovorů s respondenty budu zjišťovat jejich zkušenosti s MM v dospělosti a jejich vzpomínky na MM v dětství. Mimo této základní struktury budu dále zjišťovat souvislosti MM s religiozitou a typem vzdělání.

3.2. PROBLEMATIKA MĚŘENÍ MAGICKÉHO MYŠLENÍ

Nejužívanější dotazník pro měření MM je MIS - *Magical Ideation Scale* (Eckbland a Chapman, 1983), který zkoumá jevy blízké MM. Byl vyvinut za účelem předpovědět psychotické stavy u adolescentů, a tudíž neměří čistě jen MM. Existuje ještě jeden dotazník z poloviny 80. let, který je nejpoužívanější škálou pro měření víry v paranormální jevy – Tobacykova škála. Dotazník zahrnuje položky typu čarodějnictví, předvídání a neobyčejné formy života. Kritika ale namítala vůči Tobacykově subškále pověrčivosti, že její tři položky se vztahují pouze k negativním pověrám (nešťastná 13, černá kočka a rozbité zrcadlo). Na adresu kritiky a nedostatků těchto dotazníků vznikl nový - *Illusory Beliefs Inventory* (IBI, Kingdon, 2012). Dá se použít jak pro klinické pacienty tak pro „zdravou“ populaci. Vznikl na základě zkoumání běžné populace a jejího standardizovaného měření a pomocí konzultací s klinickými pacienty. Tento dotazník je považován za vysoce validní s velkou vnitřní konzistencí. Tyto dotazníky zahrnují většinou otázky konkrétní, na které respondent odpoví buď ano, nebo ne. To byl důvod, proč jsem se rozhodla pro kvalitativní výzkum. Myslím si, že není zásadní obsáhnout ve výzkumu všechny jevy týkající se MM, ale považuji za důležité, aby se respondent mohl více vyjádřit, než je tomu u dotazníku. Hlavním problémem podle mého názoru je, že u dotazníků mohou hrát roli i různé interpretace jevů. Zvolila jsem metodu rozhovorů proto, že otázky týkající se MM mohou být velmi zavádějící, např. respondent nemusí vědět, co je to uhranutí nebo telepatie a při rozhovoru mu to můžu vysvětlit. Při rozhovorech si také všimnu toho, zda respondenti pochybují o svých výpovědích nebo do jaké míry si jsou jistí svými výroky (např. „nevěřím, ale někdy mám chvílky, kdy pochybuji, zda nějaká vyšší moc přece jen tu není“).

Předem bych měla poznamenat případné nedostatky tohoto typu výzkumu, které mohou vést k určitému zkreslení výsledků. „Existuje tenká hranice mezi tím, co považovat za MM. Magické představy existují na různých úrovních vědomí a specifčnosti, které závisí na individuálním, situačním a kulturním kontextu“ (Nemeroff, Rozin, 2000). Pokud chci zkoumat MM a rituály s ním spojené, měla bych upřednostnit kombinaci metod výzkumu. Jak jsem zmínila výše - MM a rituály nejsou čistě psychologické fenomény, ale vycházejí také z poznatků antropologie, etnologie a religionistiky, proto musím zohlednit, že jsou to sociálně-kulturní jevy, které se pohybují někde mezi individuálními mentálními reprezentacemi a kulturními fenomény. Nicméně v tomto výzkumu mě zajímá čistě psychologické pojetí rituálů a MM. Další zkreslení může nastat z toho důvodu, že jde o MM a představy a neměla bych se proto spokojit s explicitními výroky jedince. Také mezi výroky (postoji) a následným chováním může být rozdíl a u MM a to je ještě více umocněno z důvodu úzké vazby MM a emocí. Těchto nedostatků jsem si vědoma a v rozhovorech jsem se jim snažila vyhnout (například tím, že jsem důkladně respondenty seznámila s tím, co je to MM).

3.3. KVALITATIVNÍ VÝZKUM

Rozhodla jsem se pro kvalitativní výzkum, který se mi zdá vhodnější než kvantitativní pro měření MM z výše uvedených důvodů. Ze začátku jsem neměla jasnou představu, jak bude výzkum vypadat, ale plán výzkumu postupně vykrystalizoval a v průběhu se měnil s tím, jak jsem se o MM dozvíдалa víc. Kvalitativní metody se využívají k odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme. „Nejde o to ověřit již existující teorii, ale nechat vynořit to, co se z výpovědi respondentů zdá významné pro účel této práce“ (Strauss, 1999). Jako základ pro mne byla inspirace z knihy Lévy-Bruhl: *Myšlení člověka primitivního* (1999), ze které jsem vycházela při konstrukci některých otázek v rozhovoru, kterým se budu věnovat dále.

3.4. SKUPINA RESPONDENTŮ

Pracovala jsem s omezeným počtem jedinců a jejich výběr se řídil podle předem daných kritérií. Respondenty jsem vybírala tak, aby byly zastoupeny tyto skupiny: věřící, nevěřící, lidé studující nebo pracující v humanitním oboru a lidé studující nebo pracující v technickém oboru. Pro účel této práce nebyl důležitý druh vyznání u věřících. Nevěřící skupina představuje skupinu ateistů. Humanitní obor zahrnuje studenty nebo absolventy psychologie a teologie. Technický obor zahrnuje studenty nebo absolventy ČVUT (informační technologie) a VŠE (národohospodářská fakulta). Použila jsem výběr metodou *sněhové koule*, která mi umožnila zvolit si nejdříve pár jedinců k interview a ti mi poté posloužili jako informátoři pro doporučení dalších respondentů k výzkumu. Takto jsem se dostala k zajímavým lidem, kteří nebyli přímo z mého okruhu známých. Věková hranice respondentů se pohybuje od 22 let do 59 let.

3.5. VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Jak jsem zmínila výše, cílem výzkumu je zmapovat MM v dospělosti. Výzkumné otázky se postupně zužovaly s tím, jak jsem se o tématu dozvíдалa víc. Vedlejším cílem je objasnit, jak problematiku MM vnímají sami respondenti, jaký je jejich postoj k vlastnímu MM. Kladu si za hlavní cíl zjistit podmínky, za jakých se zkoumaný jev vyskytuje a popsat konkrétní podobu MM u vybraných respondentů. Výzkum se tedy zaměřuje na tyto otázky:

- V jaké podobě se MM projevuje v dospělosti?
- Je rozdíl v MM v dětství a v dospělosti?
- Liší se MM v závislosti na vzdělání a víře?

3.6. METODA SBĚRU DAT

Rozhodla jsem se vytvořit polostrukturovaný rozhovor. Vytvořila jsem kostru 26, kde každá otázka zahrnuje určitou formu MM. Otázky se vztahující hlavně k názorům, postojům a ke zkušenostem s MM. Rozhovor byl doplňován sondážními otázkami, které se týkaly hlavně pocitů. Pokud si respondent nemohl vzpomenout nebo tvrdil, že v souvislosti s daným jevem nemá zkušenost s MM, tak

jsem použila otázky simulační a dotazovaný si měl dané situace představit, vizualizovat si je (např. „představte si, že teď musíte vybrat čísla do sportky“). Před samotným rozhovorem tedy předcházela úvod a vysvětlení, co je to MM a rituály s ním spojené, aby si respondent vytvořil představu o tom, na co se ho budu ptát. Bylo důležité respondenty předem připravit na otázky, aby nebyli zaskočeni a lépe si následně vybavili vzpomínky z dětství. Respondent byl ujištěn, že se nejedná o nějaké „primitivnější myšlení“, naopak jsem se snažila vyvarovat termínů „magické“ a „rituály“ a nahradit to „fantazijní/intuitivní“ a „symbolické“. Zdůrazňovala jsem, že toto myšlení se vyskytuje často, ale každý je k němu méně či více citlivý. Během dotazování bylo často potřeba respondentovi představit pár příkladů u některých otázkách (např. pověra je, že rozbité zrcadlo přinese neštěstí).

Co se týká řazení otázek, tak ty byly promíchané tak, aby splňovaly kritéria výzkumného rozhovoru. Každému z témat z oblasti MM, které jsem si předem stanovila, jsem věnovala alespoň 2 otázky, které zjišťovaly to samé, a proto nebyly řazeny za sebou, ale v dostatečném odstupu. Hned po úvodu (vysvětlení co je MM) následovaly otázky: „*Jak se dneska máte?*“ a „*Kdybyste měl/a zhodnotit toto období, tak je pro Vás spíše stresovější nebo klidnější?*“, za účelem navození pocitu důvěry a přátelské atmosféry. Poslední čtyři otázky byly demografické a identifikační (věk, místo bydliště, profese a víra). Byly cíleně kladeny jako poslední z důvodu toho, že by nemusely být respondentům příjemné a hlavně proto, aby neovlivnily odpovědi týkající se religiozity – např. pokud respondent jako první řekne, že je nevěřící, mohou se pak jeho další odpovědi ubírat takovým směrem, aby byly konzistentní s jeho vírou.

MM se v rozhovoru vyskytuje v následujících tematických okruzích: 1) nadpřirozený výklad nehod, štěstí a neštěstí; 2) intuitivní myšlení a pragmatické myšlení, 3) magické nauky (věštění, víra v nadpřirozené bytosti) a 4) znamení, která vycházejí z knihy *Myšlení člověka primitivního* (Lévy-Bruhl, 1999). Další otázky jsem vymyslela s ohledem na své výzkumné otázky, týkaly se tedy: 5) religiozity; 6) retrospektivních vzpomínek z dětství na MM; 7) pověr; 8) paranormálních fenoménů; 9) rituálů a 10) zvládacích strategií.

Nadpřirozený výklad nehod, štěstí a neštěstí

4. Vzpomeňte si na nějaký svůj neúspěch/mrzutost. Jak si vysvětlujete svoje neúspěchy a úspěchy? Měl/a jste někdy pocit, že za Váš neúspěch může nějaká nadpřirozená síla?

8. Udělal/a jste někdy něco, abyste si naklonil/a štěstí (nadpřirozenou sílu), Boha nebo vylepšil/a „karmu“ (např. dobrým skutkem)?

12. Ztotožňujete se s názorem, že „nic se nemá pokoušet; jistota je jistota; jeden nikdy neví; nevěřím, ale co kdyby“?

Intuitivní myšlení a pragmatické myšlení

13. Měl/a jste někdy „vnitřní pocit“ (intuici), podle kterého jste se následně řídil/a? Co si myslíte o intuici?

20. Myslíte si, že některé věci nelze logicky/kauzálně vysvětlit? Jaké to jsou?

18. Považujete se za pragmaticky/logicky smýšlejícího člověka?

Pověry

2. Říká se, že rozbité zrcadlo přináší neštěstí nebo že některá čísla jsou šťastnější než jiná. Co si o tom myslíte?

11. Bojíte se někdy, abyste něco nezakřikl/a?

Magické nauky (metody věštění, víra v nadpřirozeno)

10. Jak by Vám bylo, kdybyste se dozvěděl/a, že nějaký člověk, který Vás nemá rád, vytvořil figurku, která by se Vám podobala, aby Vám pomocí černé magie ublížil? Můžete mi Váš pocit zdůvodnit?

16. Podle čeho vybíráte čísla ve sportce? Můžete to nějak zdůvodnit?

19. Byl/a jste někdy u numeroložky nebo kartářky? Jaký je Váš názor na numerologii/astrologii? Podle jakých principů podle Vás fungují?

7. Některé filozofické systémy považují duši za nesmrtelnou. Jaký je na to Váš názor?

5. Jaký je Váš názor na osud? Věříte, že některé věci mohou být určeny předem?

Paranormální fenomény

21. Máte někdy pocit, že můžete komunikovat s osobami, které Vám byly blízké a jsou už po smrti? Jakým způsobem s nimi komunikujete?

20. Myslíte si, že některé věci nelze logicky/kauzálně vysvětlit? Jaké to jsou?

21. Měl/a jste někdy sen nebo pocit, že se něco stane, a ono se to potom opravdu stalo? Jak si to vysvětlujete?

Religiozita

13. Modlíte nebo modlil/a jste se někdy (nemyslím tím přeříkávání klasické náboženské modlitby, ale spíš něco jako určité prosby)? Jaký je Váš názor na modlitby? Proč už se nemodlíte?

22. Jste věřící? V co věříte?

Retrospektiva – vzpomínky na magické myšlení v dětství

3. Děti se v určitém věku nacházejí v „magickém věku“. V tomto fantazijním, pohádkovém období děti dokážou proměňovat silou svých myšlenek všechny věci okolo nebo vytváří hypotézy „když udělám tohle, stane se tamto“ (např. nesmím šlápnout na spáry). Vzpomínáte si na toto období? Měl/a jste nějakou takovou zkušenost, která vycházela z magických myšlenek (nebo z víry v nadpřirozené schopnosti)?

Rituály a amulety

14. Máte nebo měl/a jste někdy nějaký talisman, maskota nebo amulet? K čemu Vám slouží? Kam a kde ho nosíte?

17. Provádíte ještě nějakou činnost nebo sled činností (rituálů), které Vám pomáhají dosáhnout úspěchu nebo se zbavit úzkosti/stresu?

Zvládací strategie a stres

17. Provádíte ještě nějakou činnost nebo sled činností (rituálů), které Vám pomáhají dosáhnout úspěchu nebo se zbavit úzkosti/stresu?

15. Představte si stresovou situaci před náročnou zkouškou, pohovorem nebo jakoukoli situací, která je pro Vás stresující. Jak se na ni připravíte? Existuje něco, co Vám pomůže cítit se lépe (např. vykročit pravou nohou)?

Znamení

9. Všiml/a jste si někdy nějakých zvláštních znamení (symbolů) ve svém okolí (např. spadnutí obrazu, zrovna na něco myslíte a náhodou to uvidíte)? Co pro Vás tato znamení znamenají? Ukazují Vám něco? Co se Vám honí hlavou, když nějaké takové znamení zpozorujete?

3.7. INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Při interpretaci dat vycházím z metody Zakotvené teorie. V této metodě jde především o vytvoření teorie jevu, který zkoumáme, což umožní tomuto jevu lépe porozumět a pracovat s ním. „Postupy zakotvené teorie nutí badatele překonat domněnky a vytvořit nový pořádek ze starého“ (Strauss, 1999, s. 17). Přestože jsou tyto postupy navrženy tak, aby zajišťovaly přesnost a kritičnost analýzy, nezapomínají ani na důležitost tvořivosti. To proto, že tvořivost umožňuje badateli klást otázky vycházející z údajů a činit porovnání, která ve spojení s údaji umožní další pochopení jevu a nové teoretické výroky (Strauss, 1999, s. 20).

Vlastní výzkum jsem začala přepisem nahrávek jednotlivých rozhovorů a následně jsem je opakovaně četla s cílem zachytit podstatné jevy ve výpovědích respondentů. Držela jsem se postupu podle zakotvené teorie a začala metodou otevřeného kódování. Údaje jsem rozebrala na jednotlivé části, což mi umožnilo abstrahovat z nich důležité pojmy. Následně jsem vytvořila kategorie, které jsou důležité pro vytvoření teorie.

Nejdříve jsem rozebrala každou jednotlivou otázku zvlášť a zaměřila se na odpovědi respondentů. Pod otázkou se nacházejí kategorie – některé uměle vytvořené a některé jako *in vivo kódy*, tedy přesné znění odpovědí respondentů, přičemž tyto kategorie jsou v uvozovkách. Respondenti jsou zde označeny kódy: V, Mo, TŠ, TH, M, H, Mi, R, E. Budu postupovat v pořadí tematických bloků, které jsem zmínila výše.

Pověry

Otázka: Říká se, že rozbité zrcadlo přináší neštěstí nebo že některá čísla jsou šťastnější než jiná. Co si o tom myslíte?

„Pověry nefungují“ – všichni respondenti

Zkušenosti s pověrami – V, Mo, Mi, K, H, R, E, TH

„Pověra mi vyvstane na mysl“ – V, Mo, TH, H, E

„Snažím se pověry odbourávat (zaplašit)“ – R, Mi, V

Pověry hrají určitou roli ve společnosti/jsou vžité („lidé jim věří“) – E, R, Mi, K, TH

Každý respondent tvrdí, že pověry nefungují. Jen jeden respondent (TŠ) odmítl jakoukoliv zkušenost s nimi a víru v ně, ostatní potvrdili určitou vlastní zkušenost s pověrami. Pět respondentů tvrdilo, že jim pověry vyvstanou na mysl, nicméně jim nepřikládají význam („*Mávnu nad tím rukou*“). Kategorie „vyvstanou mi na mysl“ znamená například to, že když rozbijí zrcadlo, tak si vzpomenou na to, že to přinese sedm let neštěstí („*je to nějaká pověra*“). U každého z respondentů (kromě jednoho) se ukázal alespoň náznak víry v pověry – zpočátku každý řekl, že jim nevěří, že pověry neplatí. Nicméně hned na to se každý respondent nějakým způsobem vyjádřil, že s ním pověry něco „dělají“ („*číselná symbolika se mnou něco dělá*“, „*zpozorním, když vidím číslo 666*“, „*nějaká část mě ty pověry nehází za hlavu*“, „*neřeším to, protože to mohu snadno změnit*“). Onen respondent, který neguje jakoukoliv zkušenost s pověrou, to zdůvodňuje tím, že všechno lze vysvětlit („*mohu si spočítat, jakou šanci na výhru v loterii*“, „*četl jsem, jak toto funguje*“). Tři respondenti se snaží pověry zaplašit („*odbourat*“), dva z nich jsou věřící.

Zakřiknutí

Otázka: Bojíte se někdy, abyste něco nezakřikl/a?

„Raději nedoufat/neradovat se předčasně“ – V, TŠ, E

„Ano, nechci to říkat, abych to nezakřikl/a“ – M, H, Mi

„Dřív jsem se bál/a víc“ – TH, Mi, Mo

„Dělám opak nebo to neguji“ – Mo, TH, Mi

První kategorie ukazuje, že respondenti žádnému magickému zakřiknutí explicitně nevěří, ale chtějí se vyvarovat emoci zklamání („*neradovat se předčasně, aby nepřišlo zklamání*“). Zde se tedy o MM nejedná. U Mo a TH vidím zajímavou věc – oba dva tvrdí, že dřív na to hleděli (aby něco nezakřikli), ale teď dělají spíš opak (přivolávají to). Vypadá to, jako by se chtěli „vzpříčit osudu“, negovat zakřiknutí a udělat pravý opak, což má podle nich opačný účinek – více to posilují a tím to přivolávají („*naopak se snažím myšlenky přivolávat, aby se to stalo*“ - Mo). Stále se ale jedná o tu samou věc – **víru v sílu své myšlenky**. Zde tedy o MM už mluvit můžeme. Stejně tak Mi tvrdí, že dřív se bál, aby něco nezakřikl, ale snaží se to již negovat, jak říká. V rozhovoru tvrdil, že začal věřit v boha teprve nedávno. Respondent Mi tedy přestal věřit, ale stále to někde v mysli je („*bojuju s tím, snažím se to negovat*“). Zde ale přistupuje ke slovu víra, která podle něho jde proti magii – Mi už nechce věřit v zakřiknutí (pověru), protože teď věří v Boha. Druhá kategorie značí explicitní výrok, který se týká MM („*ano nechci to zakřiknout*“). Do této kategorie spadají 2 respondenti studující technický obor a jeden z nich odmítá jakoukoliv tendenci myslet magicky. Je tu i kategorie „*dřív jsem se bál/a víc*“, která odkazuje k dřívější zkušenosti s MM. Slovo dřív znamená buď dřív v dětství (u nevěřících respondentů) a u věřících znamená dřív před tím, než začali věřit. V dětství tedy věřili tři respondenti pověrám víc než teď v dospělosti. Zavádějící je odpověď respondenta R (věřící) – nebojí se to vyslovit předem, zároveň je ale vůči tomu, co si přeje, ostražitý („*bojím se, aby se něco nezměnilo, abych to nezakřiknul, ale spíš, že si uvědomuji křehkost bytí a proto jsem vůči všemu ostražitý*“). Jeho předchozí odpovědi vyvrací jakoukoliv spojitost s MM, pověrami nebo zakřiknutím (je věřící). Ostražitost lze vysvětlit mnoha způsoby. Může to myslet tak, že se

nechce radovat předčasně, ale jeho odpověď spíše spadá do druhé kategorie MM – bojí se, aby neudělal něco, co by jeho přání mohlo zhatit, proto je vůči tomu ostražitý, jedná se tedy o MM.

Magické nauky

Otázka: Některé filozofické systémy považují duši za nesmrtelnou. Jaký je na to Váš názor?

Život smrtí nekončí – V, Mi, E, R, Mo

Život končí smrtí – TŠ, H, TH

Pochybnost („Ale“) - TH, H, M

Tato otázka rozdělila respondenty na dvě skupiny – jedna je rozhodnuta, že smrtí život nekončí, druhá zas, že život smrtí končí. První skupina (život nekončí smrtí) obsahuje skupinu věřících a dva respondenty nevěřící z řad humanitních oborů. Druhá skupina (po životě nic není) zahrnuje „techniky“, nicméně dva z nich se řadí do následující skupiny nazvané Ale. Do této kategorie spadají respondenti, kteří sice jsou rozhodnuti, že nevěří, že život po smrti končí, ale pochybují, nebo nevylučují opak. V podstatě jen jeden respondent je rozhodnutý o neexistenci posmrtného života. Respondentky V a Mo si vysvětlují život po smrti jako duši v podobě energie („substance“), která se nedá zničit.

Otázka: Jak by Vám bylo, kdybyste se dozvěděl/a, že nějaký člověk, který Vás nemá rád, vytvořil figurku, která by se Vám podobala, aby Vám pomocí černé magie ublížil? Můžete mi Váš pocit zdůvodnit?

„Neobával/a bych se“ – V, H, R, E, TŠ

„Zahájil/a bych protiútok“ – Mi, Mo

„Věřím, že to funguje z doslechu“ – M, Mo

Kategorie „Neobával/a bych se“, ukazuje, že respondenti nemají strach z černé magie. Do této skupiny spadalo pět respondentů. Naopak další dvě kategorie – „Zahájil/a bych protiútok“ a „Věřím, že to funguje z doslechu“, značí, že se respondenti obávají černé magie, protože věří, že může fungovat. Kategorie

„Zahájil/a bych proti-útok“ ukazuje na víru v černou magii, jelikož věří, že když zahájí obranu, tak jim nemůže ublížit. Poslední kategorie je jakoby někde mezi – respondenti odpověděli, že tomu věří jen proto, že slyšeli, že to může fungovat z doslechu (od kamarádů). Shrnula bych to zde tak, že pokud respondent věří v černou magii, tak má dva různé způsoby, jak se k tomu postavit. Pokud věří, že funguje, tak se obává, ale je spíše pasivní, v trpné pozici. Pokud by zahájil protiútok, tak už je to jiná rovina, zde už respondent je aktivní, činný – sám uvádí v činnost, je zde více zaangažovaný.

„Černá magie – to jsou věci, o kterých se snad ani neumím bavit, nemám na to vyhraněný názor, ale vím, že něco takového existuje, že ten ďábel, že jsou takové síly, ale bránit se tomu dá, dneska už vím, jak se tomu bránit. Prostě ta kladná inteligence vytlačí tu zápornou inteligenci. V přemýšlení nechávat jen kladné věci a temná mocnost ztratí sílu.“ – Mi (příklad kategorie „Zahájil/a bych protiútok“)

Otázka: Byl/a jste někdy u numeroložky nebo kartářky? Jaký je Váš názor na numerologii či astrologii? Podle jakých principů podle Vás fungují?

Nezkoušel/a, ani neví, jak fungují – E, M

Kladný názor – TH, Mo

Negativní názor – E, H, TŠ

Věří, že fungují na psychologickém nebo vědeckém základě – R, TŠ, Mo

Většina respondentů nemá zkušenost s numerologií ani astrologií, ale každý na ně má nějaký svůj názor. Názory se lišily od negativních, neutrálních až po kladné. Tři respondenti vysvětlovali, že fungují na psychologickém základě („*lidé hledají, co chtějí vidět*“, „*dávají to za vinu vyšším mocnostem*“). Respondentka Mo věří, že tyto vědy fungují na vědeckém základě, má s tím přímou zkušenost a zastává kladný názor, stejně jako respondent TH. Ani jeden není věřící. Ostatní nemají přímou zkušenost, případně jen zkušenost čtení horoskopů. Tři respondenti mají silně negativní názor na tyto „nauky“, což zahrnuje skupinu „techniků“.

Otázka: Podle čeho vybíráte čísla ve sportce? Můžete to nějak zdůvodnit?

Náhodně – Mo, M, H, Mi

Čísla, která se mi líbí – R, M, V

Symbolika – TH, E, V

Zde se vytvořily 3 kategorie – ti, kteří by volili čísla náhodně, dále ti, co by volili čísla podle toho, která se jim líbí a třetí ti, kteří by volili podle nějaké symboliky (tvar hada, speciální data, čísla). Tři respondenti by volili určitou symboliku v číslech. Další tři by volili čísla, která se jim líbí a zbývající čtyři respondenti by volili náhodně. Dva věřící by to nechali náhodě a dva ateisti by volili určitou symboliku.

Otázka: Jaký je Váš názor na osud? Věříte, že některé věci mohou být určeny předem?

Nevěřím (vše je souhra náhod nebo zákonů a pravidel) – TŠ, H, E

„Boží Plán“ – Mi, R

„Spíš ne“ – TH, M

Tři respondenti tvrdí, že osud neexistuje (jedna věřící a dva ateisti). Dva z nich pochybují, ale spíše se přiklání k tomu, že ne. Respondent M (ateista) říká spíš ne, ale připouští, že v určitých chvílích života, které nejsou v jeho moci, ale jsou důležité, může osud hrát svou roli („asi to tak mělo být“). Tyto chvíle pro něj znamenají například vztahové problémy s dívkami. Respondentka Mo zcela věří v osud („věřím v předlohu, která se dá ale měnit“). Dva věřící respondenti věří v Boží plán, který můžeme buď odmítnout, nebo naplnit.

Nadpřirozený výklad nehod, štěstí a neštěstí

Otázka: Vzpomeňte si na nějaký svůj neúspěch. Jak si vysvětlujete svoje neúspěchy a úspěchy? Měl/a jste někdy pocit, že za Váš neúspěch může nějaká „nadpřirozená síla“?

„Vše mám ve svých rukou“ – H, E, Mo, H, V

Boží zásah – R, Mi

Vyšší moc – TŠ, M, TH, Mo

Vysvětlení svých úspěchů a neúspěchů směřovalo ke třem zdůvodněním – vlastní schopnosti nebo náhoda, boží zásah a vyšší moc („*občas si říkám, že mám fakt smůlu*“). Kategorie „všechno mám ve svých rukou“ značí to, že lidé nevěří, že by jejich činy mohla ovlivnit nějaká „vyšší síla“ a věří ve vlastní schopnosti nebo situační faktory, které mohou za jejich neúspěchy a úspěchy. Do této kategorie spadá respondent H, který si občas řekne, pokud se mu něco povede: „*To byla klika*“. Nicméně „to byla klika“ se liší od „mám smůlu“, jelikož první výrok se vztahuje k vnějším událostem (souhra náhod), ale druhý výrok se vztahuje k sobě samému (nějaká vyšší moc zařídila, aby to nedopadlo). Do této kategorie jsem zařadila i respondentku Mo, která veškeré úspěchy a neúspěchy vysvětluje kauzalitou, tedy, že „*každý čin vyvolá nějaký následek*“. Dva věřící si myslí, že své úspěchy a neúspěchy mohou částečně ovlivnit, ale do jejich života významně zasahuje bůh.

Otázka: Udělal/a jste někdy něco, abyste si naklonil/a štěstí (nadpřirozenou sílu), Boha nebo vylepšil/a „karmu“ (např. dobrým skutkem)?

Smlouvání – Mi, E, H, TH, Mo, V

Morální důvod – H, M, TŠ

„V minulosti s tím mám zkušenost“ – Mi, E, H

Zde se respondenti zamýšleli, proč by udělali dobrý skutek (např. dali peníze bezdomovcovi). Kategorie „smlouvání“ zahrnuje respondenty, kteří někdy udělali něco, aby si naklonili nadpřirozenou sílu („*když udělám laskavost, tak mi na mysli vyvstane, že se mi to připiše někam k dobru*“, „*doufal jsem, že se mi ten dobrý*

skutek nějak vrátí“). U jedné věřící respondentky E se objevilo smlouvání v podobě *„kalkulování s Bohem - půjdu v sobotu do sboru, a třeba mi Bůh přilepší“*. Respondenti, kteří dělají dobré skutky z morálního důvodu, tedy protože se má pomáhat lidem, kteří pomoc potřebují, jsou v kategorii Morální důvod. Tato kategorie se nevztahuje k MM. Poslední kategorie ukazuje tři respondenty, kteří s tímto smlouváním mají zkušenost z dětství s odůvodněním, že *„dřív to dělali“*.

Otázka: Ztotožňujete se s názorem, že „nic se nemá pokoušet; jistota je jistota; jeden nikdy neví; nevěřím, ale co kdyby“?

Zde jsem se ptala respondentů, zda se někdy „přistihli“, že i když nevěří pověře, tak i přesto se podle ní chovali (vykročit pravou nohou). Dva (Mo, TH) tvrdí, že dělají přesný opak – „vše se má pokoušet“. Tři se s tím neztotožňují vůbec (TŠ, Mi, E). Respondent Mi přiznal, že dříve se s tím ztotožňoval, jeho odpověď navazuje na horní kategorii smlouvání s vyšší silou (*„doufal jsem, že se mi to vrátí“*).

Intuitivní myšlení a pragmatické myšlení

Otázka: Měl/a jste někdy „vnitřní pocit“ (intuici), podle kterého jste se následně řídil/a?

Tato otázka je zaměřená na intuitivní myšlení, které v této práci považuji za východisko pro MM. Všichni respondenti (kromě TŠ) měli zkušenosti s intuící, i když přesně netuší, jak vysvětlit, co to intuice je. Všichni, kromě jedné respondentky (E), která má spíše negativní názor na intuici (*„je příliš subjektivní“*), mají pozitivní mínění o intuíci. Respondenti nazývali intuici různými pojmy, například tušením, orientačním smyslem, podvědomým rozhodnutím nebo hlubší znalostí. Všichni respondenti mají dojem, že intuice jde proti rozumu. Chtěli by se podle ní řídit, i když je to těžké ji rozpoznat a následně se podle ní řídit. Dva respondenti (Mi, Mo) odpověděli, že se podle intuice snaží řídit. Respondenti nevědí, co to intuice je, jak ji vysvětlit, ale mají pocit, že je správná.

Otázka: Myslíte si, že některé věci nelze logicky/kauzálně vysvětlit? Jaké to jsou?

Všichni respondenti (kromě TŠ, který tvrdí opak) si myslí, že některé věci nelze vědecky vysvětlit. Tyto věci podle nich jsou: rodinné konstelace (Mo), altruismus (E), obětování se, smysl chovat se čestně (E), vznik světa, hranice vesmíru, synchronicita myslí, Boží zázraky a Bůh (R,Mi). Tři respondenti studující technický obor věří, že všechno bude jednou vysvětleno.

Otázka: Považujete se za racionálně/logicky smýšlejícího člověka?

Dva respondenti (Mi, TŠ) se považují za pragmaticky a logicky smýšlející, dva se nepovažují (V, E). Zbytek respondentů spadá do kategorie „jak kdy“ – ne vždy myslí racionálně. Celkově si spíše myslí, že myslet pragmaticky a logicky je to správné („někdy mi to ulítne a pragmatické myšlení jde stranou“, „snažím se myslet logicky“). Zajímavé je, že dva respondenti jakoby vytyčili hranice pro to, kdy myslet pragmaticky/logicky – myslí tak jen v práci („v práci musím myslet pragmaticky“, „o víkendu jsem spíše romantický a logika jde stranou“). Jedná se tedy o vědomé přepínání modu myšlení. Dva respondenti si byli vědomi, že v práci je třeba myslet logicky, ale zdá se, že přirozenější je pro ně myslet magicky, zejména mimo práci, o víkendech.

Paranormální fenomény

Otázka: Máte někdy pocit, že můžete komunikovat s osobami, které Vám byli blízké a jsou už po smrti?

Dva respondenti (H,TŠ) tvrdí, že to nelze. Ostatní se přiklání k tomu, že buď ano (Mo, M) anebo „spíš ne“ (TH, E, R, Mi). Pro věřícího respondenta to lze v podobě modlitby a pro nevěřícího respondenta z technického oboru to lze v podobě fotografií a vzpomínek („mám pocit, že lze s ním komunikovat ve vzpomínce“).

Otázka: Měl/a jste někdy sen nebo pocit, že se něco stane a ono se to potom opravdu stalo? Jak si to vysvětlujete?

„Je to možné, ale nemám s tím zkušenost“ – R, Mi

„Stalo se mi to, ale je to spíš souhra náhod“ – H, M

Dva věřící respondenti Mi a R odpověděli, že věštit budoucnost lze, což by mohlo souviset s vírou v Boha („v Bibli jsou to proroci“). Respondentka Mo s tím má osobní zkušenost, podle jejích slov dokáže předpovědět své pocity („přesný otisk mých pocitů“). Nicméně E (také věřící) odpověděla, že to nelze. Respondentům M a H (technici) se to stalo a vysvětlují to souhrou náhod a „vsugerování si něčeho“. TŠ a TH odpověděli odlišně, zároveň však obsahově podobně – zdá se jim jen o tom, na co před tím myslí (přání), zkušenost s tím tedy nemají.

Religiozita

Otázka: Jste věřící? V co věříte?

Ne – TŠ, M, H, TH, V

Víra v Boha – E, R, Mi

Jiná víra – Mo (věří ve vesmír, vyšší sílu, která řídí skladbu světa, že osudy jsou řízeny)

Nevěří, ale občas pochybuje – TH

Otázka: Modlíte nebo modlil/a jste se někdy? Jaký je Váš názor na modlitby?

V dětství – V (v lese), E (v posteli), TH (v posteli)

Modlím se celý život – R, Mo, E, V

Prosby (přání) – V, M, TH, Mo

Lepší pocit po modlitbách – V, Mo, Mi

Modlitby nefungují, nevěřím v ně – H, M, (TŠ)

Skupina věřících a dvě respondentky V a Mo (ateistky) se modlí. Čtyři respondenti (R, Mo, E, V) se modlí celý život. Pro věřící je to součást života („je to takové hlubší zamyšlení a uklidnění“, „znamenaají pro mě pokoru a zpytování se“, „jsou to rozhovory s Bohem, spojení a obrovská úleva“). Pro nevěřící respondentku V znamená modlitba prosbu a doufá, že ji někdo vyslyší. V dětství se modlila

častěji. Modlení v dětství zde hraje zásadní úlohu – vyskytuje se daleko častěji a není podmíněno náboženstvím. Vyskytly se dvě kategorie v dětství: modlení v lese ke kamenu (V), modlení v posteli (TH, E). Jsou to místa, která se vyznačují klidem, kde jsou sami a mají prostor pro komunikaci s „nadpřirozenou silou“. Čtyři respondenti (V, M, TH, Mo) chápou modlitby jako prosby a přání. Tři respondenti (V, Mo, Mi) tvrdí, že jim modlení přináší lepší pocit. Tři respondenti studující technický obor tvrdí, že modlitby nefungují a nevěří v ně (H, M, TŠ).

Talismany

Otázka: Máte nebo měl/a jste někdy nějaký talisman, maskota nebo amulet?

Nikdy – Mi, E, H, TŠ

Mám talisman/y – R, Mo

Měl/a jsem talisman – V, TH, M

Čtyři respondenti neměli žádné talismany nikdy v životě. Tři si vzpomněli, že je měli v dětství („měla jsem indiánský váček, který jsem nosila s sebou“, „měl jsem plyšáka, pořád jsem ho měl u sebe“). Dva respondenti stále užívají talismany („nikdy neodjedu na cesty bez kamenů“, „nosím na krku kříž“). Je otázkou, zda považovat kříž a růženec v případě jednoho věřícího respondenta jako talisman. On sám to nepovažuje jako talisman, nicméně stále je nosí při sobě a mají pro něho speciální význam.

Zvládací strategie a stres

Otázka: Představte si stresovou situaci před náročnou zkouškou, pohovorem nebo jakoukoli situaci, která je pro Vás stresující. Jak se na ni připravíte? Existuje něco, co Vám pomůže cítit se lépe (např. vykročit pravou nohou)?

Mimo MM – TŠ, H, E, Mi, TH

Souvislost s MM – R, M, V, Mo

Touto otázkou se zjišťoval vztah mezi MM a stresem – konkrétně aktivace MM ve stresové situaci, na kterou si měli respondenti vzpomenout. Zde se skupina rozdělila na polovinu – ti, co se ve stresových podmínkách spoléhají spíše sami sebe

a uklidňují se aktivně (sportem, hudbou nebo relaxací) a ti, co spoléhají na nějakou „vyšší moc“, tedy projevují druh MM, které se ve stresových podmínkách aktivuje (rituály, modlitby – „*před závody si vždy poklepu hůlkama a vezmu si své oblíbené tričko*“).

Znamení

Otázka: Všiml/a jste si někdy nějakých zvláštních znamení (symbolů) ve svém okolí (např. spadnutí obrazu nebo zrovna na něco myslíte a náhodou to uvidíte)?

Nevšímám si znamení – V, TŠ

Všímám si znamení, ale nemají na mě vliv – TH, H, R, M

Všímám si znamení a aktivně je vyhledávám – Mo, E, Mi

Všichni respondenti věděli, na co se touto otázkou ptám, měli tedy určitou zkušenost s pozorováním nějakých zvláštních znamení, které si chvíli neměli jak vysvětlit. Jen dva z nich si znamení nevšímají, protože vědí, jak to funguje, že je to nesmysl („*je to o náhodě a vsugerování*“). Nicméně už to, že nad tím přemýšleli, značí, že si toho v minulosti někdy všimli, nicméně si to racionálně zdůvodnili. Čtyři respondenti (TH, H, R, M) si znamení všímají, ale znamení na ně nemají žádný vliv. Zbylí respondenti (Mo, E, Mi) si všímají znamení a dokonce je sami aktivně vyhledávají. Dva z nich, kteří je aktivně vyhledávají, jsou věřící („*otevřu knihu a je tam Boží odpověď*“). Těmto znamení se budu ještě dále věnovat a uvedu konkrétní příklady z výpovědí respondentů.

Rituály

Retrospektiva – vzpomínky na magické myšlení v dětství

Otázka: Děti se v určitém věku nacházejí v „magickém věku“. V tomto fantazijním, pohádkovém období děti dokážou proměňovat silou svých myšlenek všechny věci okolo nebo vytvářejí hypotézy „když udělám tohle, stane se tamto“ (např. nesmím šlápnout na spáry). Vzpomínáte si na toto období?

Měl/a jsem svůj rituál – E, TH, V, Mo

Spáry - Mi, M, Mo

Hry, dětská fantazie – H, TŠ

Všichni respondenti si vybavili alespoň jednu situaci z dětství, ve které mysleli magicky. Čtyři respondenti uvedli, že v dětství měli nějaký rituál. Dost často se objevovala kategorie „spáry“ – nešlapat na spáry, čáry u skákacího panáka nebo šlapat pouze na určité obrazce s myšlenkou, že kdyby se šláplo na spáru, něco by to znamenalo. U někoho (H, TŠ) se nejednalo čistě o MM, ale týkalo se to spíš různých her anebo dětské fantazie („*Představoval jsem si, že učitelka je tasmánský čert, abych se ji tolik nebál*“, „*Měla jsem takový strojek, kterým jsem točila a mixovala vodu a byla jsem přesvědčena, že vznikne maso*“). Dětskou fantazii nepovažují za součást MM. Respondenti si někdy pletli MM s dětskou fantazií nebo je brali jako stejné věci. Fantazie je důležitá schopnost pro MM, nicméně sama o sobě MM není.

Analýza rituálů

Od respondentů jsem získala poměrně velké množství různých osobních rituálů. Některé z nich se vztahují ke vzpomínkám z dětství, ale většinou se jedná o rituály, které provádějí teď v dospělosti. Zde se budu věnovat analýze jednotlivých rituálů a rozdělím je do kategorií pojmenovaných podle významů, a které se mi zdály důležité. Tyto významy jsou abstraktní a slouží k teoretickému uchopení. Kategorie zahrnují funkce rituálů, které jsou úzce spojené s emocemi, které respondenti

popisovali ve vztahu k rituálům (např. funkce zbavit se úzkosti). Ke každé kategorii jsou uvedeny konkrétní příklady.

1) JISTOTA

Tato kategorie klade důraz na aktivitu člověka, na jeho aktivní snažení, vytváření vlastního rituálu za účelem cítit se lépe a být si jistější v nejisté či stresové situaci. Jde také o pojištění si budoucí situace, ve které nemá člověk dostatečnou kontrolu. Pocit jistoty směřuje spíše k přítomné situaci a řeší momentální nepohodu nebo problém. V tom se také liší od následující kategorie naděje, která je upřená do budoucnosti. V této kategorii je důležité, že jde o jistotu o **vlastních schopnostech** („*potřebuji se něčím ujistit, abych to zvládnul sám*“). Tyto rituály také směřují k ujištění se o budoucnosti, ale více se vztahují k momentálnímu pocitu. Vytvoření rituálu nebo vysvětlení situace MM přináší pocit větší jistoty, lepší pocit a snižuje strach před zátěžovou situací. Toto ujištění pak vede k pocitu většího bezpečí.

„Když byl nějaký stres (třeba zkouškové nebo potřeba výkonu), když večer před ležím, tak se soustředím v mysli na různé části mozku a jakoby vnitřním zrakem mám pocit, že tam dokážu aktivovat jednotlivé části a mám pocit, že mi to zaktivuje myšlení.“ – V (nevěřící, humanitní obor)

„Hrozně mě štve, když nemůžu nějakou věc ovlivnit, tak jsem si vytvořil takovou věc. Měl jsem na levém oku dvě dioptrie a na pravém jednu dioptrii, a když se podívám za sebe jednou doleva a dvakrát doprava, tak se mi ten zrak zlepšil. Taková nějaká blbost, které teď nemůžu uvěřit. Trvalo to pár týdnů, když jsem tu věc dělal.“ – TH (nevěřící, technický obor)

„Když se někde jede poslední jízda, tak třeba řeknu, že to není poslední jízda, ale předposlední, protože vím, že dost lidem se stalo něco při poslední jízdě.“ – M (nevěřící, technický obor)

„Při závodech před startem si vždycky poklepu hůlkami.“ – M (nevěřící, technický obor)

„Když jsem byl dítě, tak jsem si připadal hrozně slabý vůči mému strejdovi a tátovi, kteří byli velcí a silní. Třeba když jsem hrál tenis, tak jsem si vždycky očistil lajnu před tím, než jsem dával podání, ale to je spíš takový sportovní rituál. To jsem dělal hodně dlouho od 7 do 18.“ – TH (nevěřící, technický obor)

„Nedávno jsem šel přes Karlův most a z nějakého důvodu jsem se dotkl sochy, o které se říká, že když se jí někdo dotkne, bude plodný. Nevím, proč jsem to udělal, asi nějaká romantická část mě.“ – TH (nevěřící, technický obor)

„Ještě jednu dobu jsem polykal a vůbec nevím proč. To bylo hrozně zvláštní. Vždycky v nějaké situaci, kterou jsem neměl pod kontrolou, tak jsem tady to začal dělat. Asi to bude tím, že jsem vždycky chtěl se k tomu stavět proaktivně. Člověk nemůže nic dělat, tak si vytvoří takovou syntetickou věc. - A když jsi to udělal, tak jak ses pak cítil? - Ne nějak lépe. Na začátku si to vytvoříš, jako něco, co ti má pomáhat, ale potom je to spíš, že si říkáš, že když to nebudeš dělat, tak se to celé zhroutlí, nebo se stane pravý opak.“ - TH (nevěřící, technický obor)

2) NADĚJE

Tato kategorie má velmi blízko k první kategorii, k pocitu jistoty. Jde tedy o ten samý pocit větší kontroly nad situací. Liší se v tom, že naděje je upřená do budoucnosti. Zde je člověk spíš pasivní a čeká, že se něco stane a přijde signál, že všechno bude v pořádku. Je to čekání na odpověď v nejistotě, jde o příslib, který anticipuje blížící se zlepšení. Je zde důraz na nějaké očekávání. Nicméně toto očekávání nemusí být konkrétní, může to být jen ujištění se o budoucnosti, že všechno půjde hladce. Od předchozí kategorie se liší v tom, že zde už nejde o vlastní schopnosti, ale o **ujištění se, že něco dopadne dobře**, tak jak chci, aby to dopadlo. Může se zde vyskytnout tendence k vyhledávání znamení v okolí. Podle Eliadeho člověk žádá o znamení, které ukončí napětí a vytvoří jakýsi opěrný bod (Eliade, 2006). Respondenti si zde vytvářeli určitý opěrný bod, který je měl ujistit o budoucnosti („když padne zelená, tak se to povede“). Je to tedy forma jistoty, ale jistoty budoucnosti. Tento druh rituálu je zacílen na snížení úzkosti a to následně přinese úlevu.

„Jiný strojek zas se hýbal zleva doprava, a když jsem šla do školy, tak jsem ho rozhýbala a chtěla, aby skončil vpravo a to znamenalo, že bude všechno dobré. Když skončil vpravo, tak jsem byla klidnější“ – V (nevěřící, humanitní obor)

„Nebo na přechodu pro chodce – když jsem si něco přála, aby se něco stalo, tak když padla zelená, tak jsem musela přejít, dokud nepadne červená – to znamenalo, že se něco povede (třeba, že pojedeme na chatu, že tam budou kamarádi). Potřebovala jsem pocit jistoty, že to bude tak, jak si přeji.“ – V (nevěřící, humanitní obor)

„Když jsem třeba začínal randit s nějakou slečnou, tak jsem si zjišťoval, co je za znamení. Ale to je v takové chvíli, kdy jsem byl asi více romantický, možná o víkendu haha.“ – TH (nevěřící, technický obor)

3) PROSBA

Prosba jako forma modlitby nebo naklonění si „nadpřirozené síly“ nějakým darem (obětí) nebo dobrým skutkem. Explicitně se vyskytují u věřících respondentů, kde modlitby hrají zásadní roli a vyslyšená modlitba je chápána jako boží zásah. U nevěřících se mohou vyskytnout v jiné podobě. Jsou to různé prosby o laskavost nebo přání, které se nevztahují ke konkrétnímu člověku, ale k něčemu nereálnému či „nadpřirozenému“. Nemusejí to být jen prosby, ale může to být určitý druh komunikace s „něčím“ nebo „někým“ nadpřirozeným (nereálným).

„Třeba támhle mám fotku Ganéši (Boha Hojnosti) a toho jsem si chtěla naklonit, aby se ke mně dostala hojnost, zapalovala jsem mu svíčku každý den a dávala do jeho misky peníze. Nebo když si chci naklonit nějakou bohyni, tak ji zapálím svíčku, nebo ji dávám kameny, nebo na ní myslím. Také dělám různé rituály v lese.“ – Mo (nevěřící, managerka)

„Měla jsem i bytost, se kterou jsem komunikovala. Říkala jsem jí čert (to už jsem chodila do školy) a s ním jsem komunikovala v posteli, kde jsem si stěžovala, když mě něco naštvalo.“ – Mo (nevěřící, managerka)

„Když jsem byla malá, tak jsem chodila do lesa, kde byl velký kámen, a já si myslela, že tam bydlí pán lesů. Tak jsem ho prosila o nějakou laskavost, nebo přání.“ – V (nevěřící, humanitní obor)

„Před 2 měsíci, kdy jsem se cítila nějak divně, tak jsem začala pořád dokola recitovat mantru otčenáš a hrozně se mi ulevilo, protože jsem pochopila, že je to velmi magická mantra. Pak jsem věděla, že kdykoliv mně bude těžko a začnu tohle dělat, tak to bude v pohodě.“ – Mo (nevěřící, managerka)

4) POMOC

Zde se dostávám k produktu MM - talismanu. Talisman nazývám pomocníkem, jelikož talisman funguje na principu podpory v podobě hmotné nebo představované věci, kterou si lidé nosí s sebou. Respondenti popisovali, že mají pomocníka buď stále při sobě a tím se stává jakoby součástí jich samých, a tudíž jeho ztráta je prožívána velmi intenzivně, nebo pomocníka nosí jen v případě, že jim má nějak pomoci. Pomoc je od talismanu vyžádána v situacích nejistoty, většího rizika (delší jízda autem), před stresovou situací (zkouška) nebo v situacích zvýšeného strachu. Talisman má funkci spojení nebo smyslu – člověk nosí při sobě starý prsten od babičky, který mu dává pocit spojení s ní.

„Znám metodu Souhra obrazů – na každou emoci existuje obraz, který vychází z čínské medicíny a má logickou posloupnost. Když mám strach, tak na to funguje obraz, že stojíš na břehu řeky a teče tam voda. Takže když mám strach nebo trému, tak si představím tento obraz nebo se snažím meditovat.“ – Mo (nevěřící, managerka)

„Když se vydávám na cesty, nikdy neodjedu bez talismanu nebo amuletu. Výběr je řízen intuicí. Kdybych si ho nevzala, ukázala bych nerespekt k něčemu vyššímu, k nějakému vedení.“ - Mo (nevěřící, managerka)

„Když jsem závodil, tak jsem měl jedno a to samé tričko, které mi dodávalo štěstí, věřil jsem tomu. To bylo na prvním stupni základky.“ – M (nevěřící, technický obor)

„Měla jsem talisman – indiánský váček na krk. Cítila jsem se s ním dobře, ale dramaticky jsem k němu netíhla. Dával mi pocit jistoty, když jsem ho chytla.“ – V (nevěřící, humanitní obor)

OSTRAŽITOST

Zde už jde o jinou rovinu, jde o vztahování se k MM. Člověk je ostražitý vůči tomu, co se může stát a **snaží se, aby se to nestalo**. Narážím zde na zmíněný Frazerův výklad **negativní magie** čili **tabu**, který říká: *„Toto udělej, aby se to a to nemohlo stát“*. Cílem negativní magie (tabu) je zabránit nežádoucímu výsledku (Frazer, 1994). Podle Freuda je tabu zpředmětněnou obavou před démonickou mocí, která by se neměla dráždit (Freud, 1997). Tato kategorie se úzce pojí k různým pověrám. Většina respondentů tvrdila, že pověrám nevěří, protože nemohou fungovat a jsou iracionální, nicméně pro jistotu jim nějakou pozornost věnují. Respondenti argumentují tím, že zaklejou na dřevo „pro jistotu“ nebo „kdyby náhodou“ a ne jen, že se to tak „dělá“. Troufám si říct, že se jedná o prvek MM, který není jen kulturně předáván. Stejně jako v dětství podle Vymětala děti chápou příčinu a následek jako „proto, aby“ (Vymětal, 2004), tak zde se jedná o stejnou formu MM. Stejně jako tady respondenti nešlápli na spáru proto, aby se náhodou něco nestalo.

„Když jdu po chodníku, po nějaké dlažbě (do určité míry to mám i teď), tak si řeknu: „tady nešlápnu“ a prodloužím krok, i když je to úplně nesmyslné.“ – M (nevěřící, technický obor)

„Dřív (a trochu i teď) když si dám k snídani nějaký jogurt, tak si ho dám do misky a vždycky sním jenom půlku, kterou si přesně ohraničím a pak teprve sním zbytek. Ale nevěřím, že kdybych to neudělal, tak se něco stane.“ – M (nevěřící, technický obor)

„Zrovna dnes jsem měl v počítači požadavek systému, které měl číslo 666, tak jsem si říkal „hm“, tak to se něco špatného stane. Taky se opravdu stalo, ale nijak to nespojuju.“ – H (nevěřící, technický obor)

„Já si nepamatuju, že by se mi něco takového splnilo, ale snažil jsem se nešlapat na spáry nebo na kanály. Ono to někdy jako „co kdyby“. Takže si na to nevěřil, ale náhoda je blbec. Ano. Protože už od mala jsem věděl, že tady něco je, čemu nerozumíme a že můj osud nezávisí jen na mně, ale na něčem dalším, a samozřejmě jsem nevěděl, co to je, takže se člověk pak upínal k všelijakým pověrám, které jsou zakořeněny i generačně třeba v mých rodičích a podobně.“ – Mi (věřící, manager)

„Jo na spáry nešlapu dosud. Ne kvůli magii, ale protože se mi líbí ta geometrie, když je třeba kosočtverec, tak ta noha jde do toho zakřivení, do toho rohu, ale že by mě to přinášelo štěstí, to ne. A v dětství? Víím, že jsem nešlapal na kanály, protože to přináší neštěstí (to mi říkala máma). Myslím, že to je o tom, že když děti ví, že nesmí šlapat na kanály, tak aby tomu více věřily, tak si to spojí třeba s tou smůlou nebo tak.“ – R (věřící, humanitní obor)

„Vzpomínám si, jak jsme vždycky skákali panáky a nesměli jsme šlápnout na čáry, jinak to bude něco znamenat. Nic jsme z toho nedělali, ale snažili jsme se.“ – Mo (nevěřící, managerka)

VŠÍMAVOST

Další kategorie, která ukazuje, jak se člověk vztahuje k MM, jsem pojmenovala Všímavost. Zde je však tento vztah pozitivní. **Pozitivní magie** říká: „*Toto udělej, aby se se to a to mohlo stát*“. Cílem je vyvolat žádoucí výsledek. Zde nejde o tabu, ale o **kouzla** (Frazer, 1994). Tato kategorie navazuje na znamení, formu MM, které jsem se věnovala v teoretické části. Souvisí také s principem myšlení přírodních národů a to například v podobě **věštby**. Již jsem se zmiňovala, že podle Lévyho-Bruhla má „primitivní“ člověk potřebu vědět, zda jsou mu nadpřirozené bytosti nakloněny přátelsky a může přistoupit k činu, či v opačném případě ustoupit od záměru. Věštby mají tedy funkci uspokojit potřebu nechat se vést a cítit se v bezpečí. K tomu slouží otázky a modlitby určené právě těmto nadpřirozeným silám (Lévy-Bruhl, 1999). Zde respondenti jako by hledali otázky na své odpovědi, které pro ně byly důležité a zároveň nad nimi neměli kontrolu a moc. Na jejich otázky jim bylo odpovězeno v podobě nějakého znamení („*potkal jsem cikánku a ta mi řekla, že potkám lásku*“). Jakoby si chtěli pojistit situaci stejně jako v první a

druhé kategorii (jistota a naděje), ale zde je kladen důraz na situace, kde se respondent musí rozhodnout. Tyto rituály se vyskytují obzvláště v situacích, které jsou pro respondenta důležité a kde je potřeba udělat krok do neznámé a nejisté budoucnosti. Ujistit se ve svém strachu vyvolaném nejistotou o tom, co bude dál. Může se zdát zvláštní, že ačkoliv právě zde by člověk měl mít možnost rozhodovat se sám, lidé se naopak obrací k něčemu iracionálnímu, jakoby nechtěli mít svůj život ve svých rukou, protože jinak by museli převzít zodpovědnost a nejistota toho, co bude, vede k úzkosti. MM jim přinese redukci této úzkosti a pocit bezpečí.

„Třeba starý zákon a proroky, tak tam se to dělo každý den. Jednou mě potkala cikánka a říkala, že se za dva měsíce potkám se svoji láskou a nevyšlo to. Pořád jsem nad tím přemýšlel.“ – R (věřící, humanitní obor)

„Když mám nějakou takovou nejistotu nebo nějaké rozhodnutí a nejsem si jistá, tak komunikuji se svým zemřelým otcem.“ – V (nevěřící, humanitní obor)

„Poslouchala jsem tikání plynového topení, tak jsem si vytvořila kód – když se po 10 vteřinách ozve 3x, tak to znamená jo na otázku, kterou jsem mu kladla. Nebo používám kyvadlo či řetízek. Dělala jsem to v době těhotenství, když jsem potřebovala pocit jistoty, to ano pro klid.“ – V (nevěřící, humanitní obor)

„Ale nevidím to jako ve fyzických věcech, ale spíše jako sled událostí, že kolem sebe pozoruji, že najednou mi přijde, že se něco odehrává, jakoby že potkám lidi, že mi řeknou tu správnou věc, nebo že poslouchám příběhy lidí, že si řeknu hm, nebo že ty příběhy lidí jdou tak za sebou, že to najednou začalo zapadat a v poslední chvíli, když už jsem nemohla, tak to přešlo. Třeba pozoruji lidi, a když se někdo nějakým způsobem chová nebo něco řekne, tak to třeba přisuzuji tomu, že mi Bůh něco chtěl sdělit a kolikrát fakt si říkám „ty brd'o“ – E (věřící, humanitní obor)

„Když se potřebuju s něčím vypořádat nebo když potřebuju nějakou odpověď, tak se mi stane, že třeba otevřu knížku a ona tam je. Nebo někoho potkám a on mi na to odpoví a vím, že to není...ale je to..natolik často a třeba i na základě modliteb, že vím, že to není náhoda. Stejně jako když se modlím, když se mi povede navázat spojení a on mi odpovídá, tak to je stejný.“ – Mi (věřící, manager)

„Kamarád mě naučil jednu věc: když se ti objeví třikrát jedna věc, tak to znamená brána k dalšímu vědění, něco, co má přijít, prohlédnutí situace.“ Mo (nevěřící, managerka)

Téma smrti

Z rozhovorů se ukázalo, že MM se často vyskytuje v situacích, ve kterých jsou respondenti konfrontováni se smrtí blízkého člověka. Téma smrti nutně přináší otázky života a smrti, které přinášejí pocit **nejistoty**. V dnešní západní společnosti necháváme smrt „za zdí“, nechceme o ní přemýšlet a děláme, jakoby se nás netýkala. Ve chvíli, kdy s ní máme nějakou zkušenost, může přijít nejistota a strach z budoucnosti. Právě strach a nejistota ze smrti může změnit racionální myšlení („nevěřím v posmrtný život“) k myšlení iracionálnímu („říkám si, že možná život nekončí smrtí“). Pokud má nevěřící respondent, který je celoživotně technicky zaměřený (racionálně smýšlející) zkušenost se smrtí blízké osoby, jeho myšlení se může přeměrovat k magickému uvažování („po jeho smrti jsem začal uvažovat, zda tu není něco víc, než jen vzpomínky na něho“).

„Občas se zamyslím nad tím, co bude, až umřu. Ale snažím se na to nemyslet, je to stresující, depresivní pocit, že nevím, co bude. Pak si řeknu, že třeba něco pak bude, ale nevěřím na to.“ - TH

„Když mi umřela jedna kamarádka, tak na ni často vzpomínám. A když na ni vzpomínám, tak nemám pocit, že vzpomínám na někoho, kdo už tu není. Nevím jak to popsat. Jakože ta vzpomínka cílí, že když se podívám na její obrázek, tak cítím tak silný pocit, jakože si říkám, oslovuji ji v duchu („Naděňko“), ale nepředstavuji si, že s ní vedu rozhovor, ale ta vzpomínka jako by byla živá.“ - E

Posvátné místo

Vzpomínky respondentů z dětství, které se týkaly zkušenosti s MM, často směřovaly k místu, které je pro ně nějakým způsobem „magické“ nebo „posvátné“. Tato místa se ve výpovědích vyskytla dvě – postel a les, jsou typické tím, že se vyznačují určitým klidem, kde mají lidé možnost například komunikovat s nějakou nadpřirozenou bytostí.

„V posteli jsem si vždycky stěžovala čertovi“ - V

„Když jsem byla malá, tak když jsem ležela, tak jsem zvedla deku, aby si ke mně mohl Pán Bůh lehnout.“ - E

4. DISKUZE

Z interpretace dat lze nyní zodpovědět výzkumné otázky, které jsem si kladla na začátku výzkumu. Ve výzkumu jsem dospěla k zjištěním, která potvrzují teoretická východiska a to zejména v části, která se zabývá analýzou individuálních rituálů. Při výzkumu jsem se snažila vyhnout kulturním vlivům, které mohou mít vliv na MM (např. pověry) tím, že jsem se zaměřila zejména na individuálně vytvořené rituály, ze kterých jsem vycházela při interpretaci dat. Je třeba zmínit, že zjištění, ke kterým jsem došla, nelze zobecnit z důvodu malého souboru respondentů. Možné zkreslení může vycházet také z toho, že jsem se zaměřila jen na vybraná témata, která se vztahují k MM. Nicméně tato zjištění mohou sloužit pro inspiraci k dalšímu výzkumu MM, který by se zabýval dalšími projevy a produkty MM. Pro další výzkum bych také navrhla více se zaměřit na individuální rituály a na emoce, které se k nim pojí.

Jakou má podobu MM v dospělosti?

Z výzkumu lze shrnout, že se u některých respondentů MM podle jejich explicitních výroků neprojevuje, někteří se ho snaží potlačit, jiní se ho snaží vědecky zdůvodnit (*„je to jen souhra náhod“*). Většina respondentů v tomto výzkumu explicitně odmítala víru v iracionální jevy (např. v černou magii, pověry). Všichni však přiznali, že jim někdy vyvstane na mysl něco iracionálního nebo něco iracionální udělají jen pro jistotu nebo „kdyby náhodou“ (např. dotknutí se sochy plodnosti). Zde se objevuje problematika toho, co považovat za čistě MM a co za kulturní jev (např. pověra). Můžeme se ptát, zda jde o MM, když člověk zpozorní, jakmile mu přeběhne černá kočka přes cestu. Je to z důvodu, že se opravdu bojí, že se něco stane, nebo proto, že se to říká, a on si na to vzpomene? Respondenti často tvrdili, že se nebojí pověry a nevěří, že by mohla fungovat. Zde se tedy o MM nejedná a

mohlo by se jednat spíš o kulturní jev. Nicméně pokud respondent sáhne na sochu plodnosti jen pro jistotu (kdyby náhodou), zde už se jedná o aktivitu, kterou lze považovat za MM.

Respondenti tvrdili, že v práci a ve škole musí myslet logicky a racionálně a o víkendu nebo mimo práci (školu) si mohou dovolit myslet a rozhodovat se iracionálně. MM vnímají jako **intuitivní** a myslí si, že intuice jde proti rozumu, nicméně raději by se řídili podle intuice, která je podle nich správná, jelikož vychází z „hlubších znalostí“. Z výpovědí vyplývá, že pokud by to bylo možné, raději by se rozhodovali podle intuitivního myšlení („o víkendech si můžu dovolit myslet magicky, romanticky“), zdá se, jakoby toto myšlení bylo pro ně přirozenější. To můžeme vidět například u modliteb, které se vyskytovaly v dětství, v dospělosti, ale i u věřících a nevěřících respondentů. Z rozhovorů vyplývá, že si respondenti jako děti modlitby vymýšleli sami, tedy intuitivně (přirozeně). Modlitby v podobě přání, prosby nebo náboženské formule sehrávají stejnou úlohu a funkci (pocit naděje, ujištění se, uklidnění) a jedná se o MM.

Otázka, která se ptala na rituály, přinesla odpovědi, zda se u respondentů vyskytuje „čisté“ MM, které tu můžu prezentovat, a zda nejde jen o kulturně předávané pověry, protože rituály si musí aktivně vytvářet sami. K mému překvapení jsem získala velké množství těchto malých osobních rituálů. Tyto rituály představovaly produkty MM a směřovaly k různým objektům – k nadpřirozené bytosti (božstvo nebo magická bytost), k předmětu (v podobě talismanu) nebo k blízkým zemřelým. Jednalo se buď o komunikaci s nadpřirozeným objektem, nebo o nošení nějakého významného předmětu u sebe. Tyto rituály byly pro ně osobní až intimní povahy a respondenti si je vytvářeli za určitým účelem. Všechny tyto akty směřovaly ke stejnému účelu - pocitu jistoty a naděje (stejně jako u zmíněných modliteb). Zároveň se vyskytovaly ve specifických situacích, které se vyznačovaly silnými **emocemi**. Tyto situace se vyznačovaly zvýšeným stresem, nejistotou a také zkušeností se smrtí blízkého člověka.

MM se tedy aktualizovalo v následujících situacích:

- stresové situace (např. závody, zkouška, vystoupení na veřejnosti)
- nejistota z budoucnosti (zda se stane, co si přeji)

- důležitá rozhodnutí (např. výběr partnera)
- otázky smrti (smrt blízkého člověka)

Souvislost mezi MM, religiozitou a vzděláním

Jedna z výzkumných otázek této práce je, zda se postoj k MM v něčem liší u výzkumného vzorku, který zahrnuje skupinu věřících a nevěřících a skupinu „techniků“ (technický obor) a „humanistů“ (humanitní obor). Z interpretace dat lze vysuzovat, že **věřící** většinou explicitně odmítali jakýkoliv vliv MM na jejich uvažování (např. víru v pověry nebo talismany) a jejich postoj k MM byl negativní. Nicméně tento negativní postoj ukazoval snahu překonat toto MM a nebýt tím ovlivněn („*snažím se to odbourat*“) což ukazuje, že tímto myšlením byli ovlivněni před tím, než se stali věřícími. U **nevěřících** se tato snaha překonat MM nevyskytovala, a proto se ukazuje tato skupina respondentů k MM více nakloněna. Z odpovědí můžu vysuzovat, že MM se vyskytuje ve větší míře u nevěřících (např. dva věřící respondenti by volili čísla ve sportce náhodně a dva nevěřící by volili určitou symboliku). Zajímavá je také úloha modlitby, která se vyskytuje jak u věřících tak u nevěřících respondentů. Modlitba se vyskytla buď ve formě klasické náboženské formule, nebo jakékoliv komunikace s „nadpřirozeným“ v podobě prosby (u nevěřících). Sehrává ale u obou skupin stejnou úlohu – jsou to určité rozhovory s „nadpřirozeným“, které uklidňují mysl a dodávají pocit naděje. Stejně tak u kategorie „Smlouvání“ se ukazuje, že věřící respondentka se někdy snaží o kalkulování s Bohem a nevěřící respondentka se snaží o to samé smlouvání (kalkulování), nicméně jiným způsobem („*když udělám laskavost, tak mi na mysli vyvstane, že se mi to připiše někam k dobru*“). Jde o podobný způsob myšlení – u nevěřících se opírá o něco individuálně vytvořeného a u věřících se opírá o boha. Z analýzy rituálů vyplývá, že více rituálů vytvářeli nevěřící respondenti. Z teoretické části již víme, že MM a náboženské myšlení se v něčem liší, např. v efektivitě – „MM hledá okamžité a efektivní řešení a předpokládá větší vliv na splnění přání a u náboženského myšlení záleží na vůli boha“ (Cholewa, Gilski, 2012). V magickém světě má člověk větší moc a vliv, v náboženském světě tato moc a vliv je dána bohu. Nicméně tyto rozdíly jsou podle mě formální, ale podstata

zůstává stejná. Primární a důležitější je zde to, že oba druhy myšlení jsou ve svém základě podobné, plní stejnou funkci, tedy určité uchopení reality (orientační rámec), nalezení smyslu a zacházení s nejistotou (úzkostí).

Co se týká „techniků“ a „humanistů“, tak někteří technici (nikoliv všichni) vykazovali menší sklon myslet magicky, než tomu bylo u humanistů. Nicméně rozdíl mezi nimi není tak výrazný, jak tomu bylo u skupiny věřících a nevěřících. **Technici** měli na většinu otázek vědecké zdůvodnění a jejich názory byly ovlivněny oborem, který studují nebo v jakém momentálně pracují (např. vědec v oboru IT, programátor). Jejich názory na MM byly často také negativní, jako tomu bylo u skupiny věřících. Více pochybují o magických fenoménech, avšak jejich odpovědi se často nacházejí na hranici mezi magií a vědou („*nevěřím, ale někdy pochybuji*“). Skupina **humanistů** má blíže ke skupině věřících – např. u otázky na modlitby někteří humanisti uvedli, že se občas modlí, ale žádný z techniků se nemodlí. Vyskytl se zde zajímavý jev – **přepínání modu myšlení**. Například myšlení respondenta TH (technický obor), který se zabývá vědeckou činností v IT, musí být v práci velmi „racionální“, jak sám říká. Nicméně když nemusí být v práci (např. o víkendu) a může „*vypnout*“, tak se jeho myšlení stává více iracionální a jak sám říká „*o víkendech jsem víc romantický*“. Stejně tak respondentka Mo (nevěřící, managerka), která v práci musí být v rozhodování velmi racionální („*pragmatická*“), tak mimo práci provádí nejrůznější magické rituály („*nikdy neodjedu bez talismanu*“). Z analýzy rituálů vyplývá, že rituály provádějí jak „*humanisté*“, tak „*technici*“.

Liší se MM v dětství a v dospělosti?

Z výzkumné části vyplývá, že MM v dětství je velmi podobné jako MM v dospělosti. Z teoretické části víme, že rozdíly vycházejí z toho, že období dětství se vyznačuje větší fantazií v myšlení a ta se pak promítá do dětského myšlení. Tento rozdíl spočívá tedy v odlišném prostředí, ve kterém se děti nacházejí (dětství je období plné pohádek a her). MM je tedy u dětí podporováno a to například v podobě různých magických bytostí (čert, čarodějnice), jsou tedy k tomuto myšlení otevřenější než dospělí, jsou ve stádiu prozkoumávání reality, a tudíž jsou přístupnější k možnostem, které se nabízejí. Podle Piageta se děti v tomto věku

nacházejí v symbolickém stádiu (Piaget, 1929), kde značnou roli hraje dětský animismus (na předměty je nahlíženo z počátku jako na živé a oduševnělé) a roli hraje také egocentrismus, kdy dítě zatím nerozlišuje mezi self a okolním světem (Piaget, 1929). Rituály, které respondenti prováděli v dětství, byly fantazijnější a nápaditější.

V dospělosti už není tolik prostoru pro fantazijní (magický) svět, jako tomu bylo v dětství (jak jeden respondent tvrdí: „*v práci musím uvažovat racionálně*“). V dospělosti již MM není podporováno, naopak je vytlačováno racionálním a logickým myšlením, které je typické pro myšlení západní společnosti a které jak víme z teoretické části, kontrastuje s myšlením „primitivních“ národů. Zdá se tedy, že dospělost se vyznačuje větší racionalitou a skepsí než myšlení dítěte. Dalo by se říci, že v dospělosti se MM objevuje implicitně na rozdíl od dětství, kde se MM projevuje spíše explicitně. Lidé se tento typ myšlení snaží potlačovat, i když se v některých emočně vypjatých situacích (stres, úzkost) jejich myšlení ubírá jako první právě touto magickou cestou, která se vyznačuje všemohoucností myšlenek (Freud; 1997), stejně jako v dětství. Tyto magické myšlenky jsou přání splňující (stane se to, co si přeji) a jak už víme - umožní snížit úzkost a stres.

Rozdíly v MM v dětství a dospělosti se projeví v analýze rituálů. MM vztahující se k nadpřirozené bytosti se vyskytovalo spíše v dětství a to v podobě různých pohádkových postav (např. čerta). V dospělosti se více vyskytovalo MM vztahované k nějakému předmětu (v podobě talismanů) nebo prostřednictvím komunikace s blízkými zemřelými (rodiče, kamarádi). Nicméně MM se jak v dětství, tak v dospělosti objevuje ve stejných situacích (zvýšený stres, úzkost, pocit nejistoty). V obou obdobích tedy MM plní stejnou funkci – funkci zvládací strategie. Pokud se MM objeví v dospělosti, ve svých formách a principech se neliší od MM v dětství (např. princip kauzality). Realita je řízena vůlí a vírou v sílu své myšlenky, která je založena na přání. Podle Piageta se MM vyskytuje hlavně v dětství, a jakmile dítě začne uvažovat logicky, tak přejde do vyšší fáze myšlení (Piaget, 1929). Z výzkumu lze usuzovat, že MM přetrvává do dospělosti, i když v menší míře. Nelze však tvrdit, že by se MM v dospělosti vyskytovalo jen zřídka. Naopak řada dospělých respondentů si vytváří své osobní rituály.

Analýza rituálů

Analýza rituálů potvrdila teoretická východiska – objevily se v nich formy MM a funkce, kterým jsem se věnovala v teoretické části. Při analýze jednotlivých rituálů jsem vytvořila několik kategorií podle významů, které se mi jevíly důležité. Výzkum potvrdil teorii - MM poskytuje smysl a spojení (např. nošení talismanu), umožňuje kontrolu a předvídatelnost (znamení), umožňuje rychlé rozhodování (intuice), uspokojuje a zklidňuje mysl (modlitby), pomáhá ve stresových situacích (sportovní rituály) a zbavuje úzkosti.

Při interpretaci jednotlivých rituálů vznikly **dvě roviny** MM – vztahování se k MM a aktivní vytváření rituálů. Vztahování se k MM znamená, že respondent je spíše pasivní a MM se projevuje ve formě vztahu, v podobě nějakého postoje. Z toho vznikly dvě kategorie - Všímavost a Ostražitost. Ostražitost se vztahuje k tabu a negativní magii („*to nedělej, aby se to a to nemohlo stát*“). Všímavost je kladný vztah k MM, nejde o tabu, ale o kouzlo, cílem je vyvolat žádoucí výsledek a vztahuje se k pozitivní magii („*to udělej, aby se to a to mohlo stát*“). Všímavost se také projevuje ve formě znamení a věštby. Zajímavým poznatkem je, že všímavost je typická pro dětství a vyznačuje se kladným vztahem k MM, a ostražitost je typická pro dospělost a vyznačuje se větší skepsí vůči MM.

Druhá rovina zahrnuje aktivní vytváření rituálů, zde se vyskytly **čtyři kategorie**: Jistota, Naděje, Prosba a Pomoc. Naděje je upřená do budoucnosti, jde o ujištění se o tom, že to, co chci, dopadne dobře. Jistota je zaměřená víc na přítomnost, jde o ujištění se o vlastních schopnostech. Prosba se vyskytuje v podobě modlitby či přání a pomoc zase v podobě talismanů.

5. ZÁVĚR

MM v dětství a v dospělosti se ve svých formách a principech neliší. Liší se jen prostředí, které MM podněcuje (dětství) nebo potlačuje (dospělost). Děti jsou k MM otevřenější a přístupnější, dospělí jsou vůči tomuto myšlení kritičtější. Jak se ukázalo ve výzkumu, rituály jako produkty MM provázejí respondenty od dětství po dospělost. MM je stále součástí jejich myšlení a může být v určitých situacích aktivováno. V tomto výzkumu se vzdělání a pracovní zaměření nemělo významný vliv na MM, i když zvýšený sklon myslet magicky se objevovalo u respondentů z humanitních oborů. Větší vliv na MM má víra, kterou respondenti uváděli. Věřící mají silně negativní vztah k MM a snaží se ho odbourat. Zde ale vyvstává otázka, zda samotné náboženství není MM. Z rozhovorů vyplývá, že oba druhy myšlení (magické a náboženské) plní stejný účel a funkci. Věřící již nemají takovou potřebu vytvářet si rituály, jelikož tato potřeba je již sycena jejich vírou. Nevěřící provádějí více rituálů a mají větší sklon k MM. Tato výzkumná zjištění potvrzují teoretická východiska, že MM se jeví jako primární (intuitivní), zatímco náboženská víra jako sekundární, nicméně obojí plní stejnou funkci. Sami respondenti vnímají MM jako myšlení intuitivní a přirozený, a tudíž by se mohlo jednat o univerzální myšlení napříč kulturami. MM zastává funkci zvládací strategie (zacházení se stresem) a jak se ukázalo v tomto výzkumu i funkci obranného mechanismu – účinného způsobu zbavení se úzkosti. MM se aktivuje v situacích zvýšeného stresu, úzkosti, nejistoty a strachu nebo se může aktivovat při zkušenosti se smrtí blízkého člověka. Tato aktivace probíhá z části na nevědomé úrovni, nicméně jak se ukázalo v tomto výzkumu, aktivace MM může probíhat zcela vědomě – přepínáním modu myšlení z racionálního na magické při vhodnějších podmínkách. MM se jeví jako rychlý a efektivní způsob zvládnání zátěžových situací.

6. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

6.1. LITERATURA

- BAŠTECKÁ, Bohumila a Petr GOLDMANN. *Základy klinické psychologie*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-550-4
- CORSINI, Raymond J. *The dictionary of psychology*. New York, N.Y.: Brunner/Routledge, 2002. ISBN 1-58391-328-9
- FRAZER, James George. *Zlatá ratolest: magie, mýty, náboženství*. 2. vyd. Překlad Věra Heroldová-Šťovíčková, Erich Herold. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0488-0
- FREUD, Sigmund. *Totem a tabu: o podobnostech v duševním životě divocha a neurotika*. Překlad Ludvík Hošek. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997. Sebrané spisy Sigmunda Freuda. ISBN 80-86123-01-4
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0
- HOOD, Bruce M. *Supersense: why we believe in the unbelievable*. 1st ed. New York: HarperOne, c2009. ISBN 0061452645
- MASLOW, A. H.: *Religions, values, and peak-experiences*. Harmondsworth, Eng: Penguin, 1976. ISBN 01-400-4262-8.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie: přehled základních oborů*. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-443-8
- FROMM, Erich. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha: Aurora, 2003. ISBN 80-7299-066-7
- KAUFMANN-HUBER, Gertrud. *Děti potřebují rituály*. Praha: Portál, 1998. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-203-3
- LÉVY-BRUHL, Lucien. *Myšlení člověka primitivního*. Praha: Argo, 1999. Capricorn (Argo). ISBN 80-7203-243-7
- PIAGET, Jean. *The child's conception of the world*. Totowa: Rowman & Littlefield Publishers, 1929c1929. ISBN 0-8226-0213-x.
- PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-0871-X

- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-547-4
- SCHMIDBAUER, Wolfgang. *Cesta psychoterapie: od magie k vědě*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0489-3
- STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-85834-60-X
- VONDRÁČEK, Vladimír. *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*. 3.vyd., 1.vyd.v nakl.Columbus. Bratislava: Columbus, 1993. ISBN 80-7136-030-9
- VYMĚTAL, Jan. *Úzkost a strach u dětí: [jak jim předcházet a jak je překonávat]*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-830-9

6.2. ČLÁNKY A ROZHOVORY

- CHOLEWA, Marcin a Marek GILSKI. Magical Thinking and Religious Thinking. *E-Theologos. Theological revue of Greek Catholic Theological Faculty*. 2012, **3**(2)
- BOYER, Pascal a Pierre LIÉNARD. Ritual Behavior in Obsessive and Normal Individuals: Moderating Anxiety and Reorganizing the Flow of Action. *Current Directions in Psychological Science*. 2008, **17**(4), 291-294
- BOYER, Pascal a Pierre LIÉNARD. Why ritualized behavior? Precaution Systems and action parsing in developmental, pathological and cultural rituals. *Behavioral and Brain Sciences*. 2006, **29**
- HOMANS, George C. Anxiety and Ritual: The Theories of Malinowski and Radcliffe-Brown. *American Anthropologist*. 1941, **43**(2), 164-172
- NAKONEČNÝ, M. Lexikon magie. [rozhlasový pořad]. Český rozhlas 1, 5. 11. 1995
- NEMEROFF, C. a P. ROZIN. The makings of the magical mind: The nature and function of sympathetic magical thinking. In *Imagining the Impossible: Magical, Scientific, and Religious Thinking in Children*, K. Rosengren, C. N. Johnson, P. L. Harris. Cambridge: Cambridge Univerzity Press, 2000

- KEINAN, Giora. Effects of Stress and Tolerance of Ambiguity on Magical Thinking. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1994, **67**(1), 48-55
- SCHIPPERS, Michaéla C. a Paul A. M. VAN LANGE. The Psychological Benefits of Superstitious Rituals in Top Sport: A Study Among Top Sportspersons. *Journal of Applied Social Psychology*. 2006, **36**(10), 2532-2553
- SKINNER, B. F. Superstition in the pigeon. *Psychologist*. 1948, **44**, 1-12.
- SUBBOTSKY, Eugene. Causal explanations of events by children and adults: Can alternative causal modes coexist in one mind? *British Journal of Developmental Psychology*. 2001, **19**(1), 23-45
- SUBBOTSKY, Eugene. Magical thinking : reality or illusion. *Psychologist*. 2004, **17**(6), 336-339
- SUBBOTSKY, Eugene a Graciela QUINTEROS. Do cultural factors affect causal beliefs? Rational and magical thinking in Britain and Mexico. *British Journal of Psychology*. 2002, **93**(4), 519-543
- WOOLLEY, Jacqueline D. Thinking about fantasy: Are children fundamentally different thinkers and believers from adults? *Child Development*. 1997, **68**(6), 991-1011

7. SEZNAM PŘÍLOH

7.1. PŘEPIS ROZHovorŮ

- 1) Rozhovor V
- 2) Rozhovor TH
- 3) Rozhovor Mi
- 4) Rozhovor Mo
- 5) Rozhovor M
- 6) Rozhovor E
- 7) Rozhovor R
- 8) Rozhovor TŠ